

КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ

Ангел Петров
Мая Падешка Мариана Балинова

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

10.

клас

БУЛВЕСТ 2000

Klett

КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
за 10. клас

Автори

- © Ангел Маринов Петров, 2018
- © Мая Йовкова Падешка, 2018
- © Мариана Борисова Балинова, 2018

Графичен дизайн

- © Ивац Иванов Христов, 2018

Издател

- © „КЛЕТ БЪЛГАРИЯ“ ООД, 2019
- ISBN 978-954-18-1421-5

Възпроизвеждането на това издание или на отделни негови части под каквато и да е форма без изричното писмено съгласие на „КЛЕТ БЪЛГАРИЯ“ ООД е престъпление.

Съдържание

Прегovor.....	4
---------------	---

Първа част

Учебникът в работата на учителя	6
---------------------------------------	---

1. Особенности на обучението по български език в 10. клас (общообразователна подготовка).....	6
---	---

2. Особенности на учебната програма по български език за 10. клас.....	6
--	---

3. Особенности на учебния комплект по български език за 10. клас	7
--	---

3.1. Учебникът по български език за 10. клас – съдържателни, структурни и функционални особености	7
---	---

3.2. Особенности на книгата за учителя към учебника по български език за 10. клас	11
---	----

3.3. Особенности на комплекта работни листове към учебника по български език за 10. клас	11
--	----

3.4. Особенности на електронния вариант на учебника по български език за 10. клас.....	11
--	----

Изисквания за резултатите от обучението по учебния предмет български език и литература, компонент български език.....	12
---	----

Учебна програма по български език и литература за X клас компонент <i>български език</i> (общообразователна подготовка)	13
---	----

Примерно годишно тематично разпределение по български език за 10. клас.....	17
---	----

Втора част

Насоки за практическа дейност	23
--	----

Език. Книжовен език. Стиллове на книжовния език (Начален преговор)	23
--	----

Входно равнище (ключ с верните отговори).....	25
---	----

Норми на съвременния български книжовен език. Правоговорна норма	26
--	----

Правописна норма.....	28
-----------------------	----

Граматични норми	30
------------------------	----

Пунктуационна норма	32
---------------------------	----

Лексикална норма	34
------------------------	----

Обобщителни упражнения. Отговори на тестовите задачи (Вариант 1; Вариант 2)	36
---	----

Възприемане, анализ и редактиране на чужд и на собствен текст (Езиков практикум).....	38
---	----

Публично изказване по граждански проблем.....	40
---	----

Есе по граждански проблем.....	42
--------------------------------	----

Обобщителни упражнения. Отговори на тестовите задачи (Вариант 1; Вариант 2)	44
---	----

Упражнения за годишен преговор.....	46
-------------------------------------	----

Изходно равнище (ключ с верните отговори).....	48
--	----

Библиография	49
--------------------	----

ПРЕДГОВОР

Книгата за учителя по български език за 10. клас (по-нататък: *Книгата*) е помощно средство за учителя при организацията и осъществяването на урочните занятия по български език в 10. клас на първия гимназиален етап на училищното образование според новата учебна програма по български език от 2018 г. (по-нататък: *Програмата*).

В *Книгата* се представят сведения за основни методически, лингвистични, педагогически, психологически и социокултурни факти, процеси и закономерности, които са основа *Учебникът по български език за 10. клас* (по-нататък: *Учебникът*) да бъде използван като средство за успешно комуникативно, езиково и общокултурно развитие на учениците.

Чрез теоретични сведения и насоки за практическа работа в *Книгата* ясно и достъпно се характеризират взаимоотношенията между цели, учебно съдържание, педагогически средства и методически варианти на обучението по български език в 10. клас. Дават се идеи как учителят да конструира функционални уроци, съобразени с условията на образователния процес във всяка ситуация.

Книгата се състои от две части.

В **първата част** се разглеждат общи проблеми на обучението по български език в 10. клас и на учебника по български език за 10. клас. Представя се *Програмата*, характеризират се функционалните и структурните особености на *Учебника* и на другите елементи от учебния комплект – работни листове, книга за учителя, електронен вариант на *Учебника*.

Специално внимание в първата част на *Книгата* се отделя на възможностите, които *Учебникът* предлага за методическа интерпретация на постановките, заложи в *Програмата*. Такива са например следните:

- осигуряване на начини и средства за развиване на *функционалната грамотност* на учениците чрез извличане на информация от текстове при четене с разбиране (включително на текстове, които са на електронен носител);
- прилагане на информацията от текстовете при решаване на житейски проблеми и задачи;
- усъвършенстване на *критическото мислене* на десетокласниците чрез аналитично вглеждане в информацията от текстове;
- развиване на социални умения у погроставащите посредством участие в съвместни дейности като работа в малки групи, изпълнение на творчески задачи и др.

Книгата предлага алгоритми за четене и анализ на включените в *Учебника* разнообразни текстове. Чрез тях погроставащите ще научат интересни факти от заобикалящия ги свят. От особена важност е също така, че когато четат и анализират текстовете, учениците ще обогатяват знанията си за човека, природата и обществото, ще изразяват собствено мнение по различни въпроси, ще се учат да използват информацията при решаване на задачи от всекидневието.

В първата част на *Книгата* се прави методическа интерпретация на информацията, която *Учебникът* предлага: за средствата, закономерностите и правилата на езика; за упражненията за разпознаване, анализ, редактиране и създаване на текстове; за тестовите задачи, схемите и таблиците за справка. Обосновава се мястото в учебното съдържание на богатството от начини, по които българският език се използва в многообразието от ситуации на речевото общуване. Изтъква се ролята на резултатното използване на българския език като следствие от овладяването на информация: за нормите на съвременния български книжовен език – правоговорна норма, правописна норма, граматични норми, пунктуационна норма, лексикална норма; за начините за възприемане, анализ и редактиране на чужд и на собствен текст; за същността и начините за създаване на публично изказване по граждански проблем и на есе по граждански проблем.

В първата част на *Книгата* предлагаме два документа – Държавния образователен стандарт за първия гимназиален етап на средното училище и *Програмата*.

Първата част на *Книгата* завършва с примерно годишно разпределение на темите за учебни занятия по месеци и седмици, които ще ориентират учителите във вида на уроците според дидактическата и според методическата класификация, ще ги запознаят с новите понятия и съответстващите им термини във всеки урок, ще ги насочат към очакваните резултати от обучението по всяка тема, ще им предложат идеи за възможни методи на оценяване.

Втората част на *Книгата* включва методически разработки на предвидените урочни занятия. Дават се конкретни насоки за планиране и провеждане на работата в уроците за нови знания, за начален и годишен преговор, за упражнение, за обобщение, за контрол, за проверка и оценка на знанията и уменията.

Всяка разработка предлага информация за целите на урока, за възможни методически варианти както на цялостната дейност, така и на отделни нейни фраг-

менти, прави се коментар на спецификата на учебното съдържание, като акцент се поставя върху новите понятия и начините за тяхното въвеждане и използване. Анализират се възможните конкретни урочни звена, обобщават се идеи за изпълнение на упражненията, дават се отговори на задачите от раздела за проверка и оценка, както и на задачите за домашна работа. Отделя се внимание на упражненията, отбелязани със знак за повишена трудност, определени като изследователски, като творчески задачи или като работа по групи.

В края на втората част има библиография на методическа и на лингвистична литература, която, при желание, учителите могат да използват за повишаване на собствената си професионална квалификация.

Авторският колектив се надява, че теоретичните сведения и насоките за конкретни практически дейности по време на занятията по български език в 10. клас, които *Книгата* предлага, ще послужат на учителите безпроблемно и резултатно да изпълняват професионалните си задължения, като постигат оптимален баланс между съобразяване с нормативните изисквания към организацията на учебния процес по български език и творческа реализация на собствените си идеи и лични предпочитания.

Пожелаваме приятна и ползотворна работа!

Авторите

Учебникът в работата на учителя

1. Особенности на обучението по български език в 10. клас (общообразователна подготовка)

Обучението по български език в 10. клас на прогимназиалния етап на училищното образование се организира и се осъществява така, че да се осигури приемственост и перспективност в дейностите, свързани с обогатяване и задълбочаване на социокултурните, езиковите и комуникативните компетентности на учениците. Идеята е чрез овладяването от десетокласниците знания, умения и отношения, свързани с общуването, текста и езика, да се гарантира оптимално езиково и комуникативно развитие на погроставащите.

Съвременният образователен процес по български език в 10. клас притежава особености на *комуникативно ориентирано езиково обучение*¹. То се характеризира с комплекс от образователни цели, които накратко могат да бъдат представени по следния начин:

- *когнитивни* (познавателни) цели – свързани с възможността десетокласниците да овладяват познание за съвременния български книжовен език и за неговите единици и закономерности;
- *прагматични* (функционални) цели – отнасящи се до необходимостта десетокласниците да овладяват умения за пълноценно участие в речевото общуване;
- *аксиологични* (възпитателни) цели – предполагащи изграждане на ценностна система у десетокласниците като следствие от осмисляне на ролята, която българският език играе за развитието на личността и на обществото като цяло.

2. Особенности на учебната програма по български език за 10. клас

Програмата, която е базисен документ за цялостната организация и провеждане на обучението в 10. клас, е конструирана така, че да създава условия за успешна реализация на обучението. Тя включва:

- уводна част с представяне на основния ѝ замисъл;
- фрагменти от Държавните образователни стандарти за първия гимназиален етап, подбрани с оглед на учебно-възпитателния процес по български език в 10. клас (вж. „Очаквани резултати от обучението в края на класа“);
- теми от учебното съдържание в два кръга – лингвистична парадигма и комуникативна парадигма (с операционализация на очакваните резултати по теми и списък с новите понятия);
- препоръчително процентно разпределение на учебните часове за годината;

- таблица със специфичните методи и форми за оценяване на постиженията на учениците;

- таблица с дейностите за придобиване на ключови компетентности и за осъществяване на междупредметни връзки.

Важно място в *Програмата* заема идеята връзките между обучението по български език и другите учебни предмети в 10. клас да се представят посредством типове дейности, чието осъществяване води до формиране на *ключови компетентности*. Те са наречени така, защото са предпоставка учениците да се справят успешно с предизвикателствата на днешния ген, като постигат адекватност между своите собствени способности и лични цели, от една страна, и целите на обществото, от друга страна.

За обучението по български език в 10. клас като релевантни за осъществяване на междупредметни връзки са определени следните ключови компетентности:

- умения за общуване на чужди езици;
- дигитална компетентност;
- умения за учене;
- социални и граждански компетентности.

Съществена особеност на *Програмата* е стремежът чрез нея да се ограничи (в рационално допустими граници) теоретичното претоварване на обучението по български език в 10. клас с нефункционална теоретична информация, т.е. информация, която няма инструментална стойност за повишаване на комуникативната компетентност на погроставащите и следователно няма пряко отношение към целите и задачите на съвременното обучение по български език. Във формален план тази тенденция е отразена чрез инструкцията за препоръчително разпределение на часовете по следния начин: 38% от учебното време е за нови знания, 39% – за практическа работа с езика (упражнения), 6% – за преговор, 6% – за обобщение, и 11% – за контролни и за класни работи.

Идеята е освободеното от теоретични занимания учебно време да бъде оползотворено, като се насити с дейности, имащи отношение към:

- развиване на умения за четене на текстове от различни източници (вкл. електронни) с цел извличане и осмисляне на информация;
- усъвършенстване на езиковия усет на десетокласниците посредством предотвратяване и редактиране на стилово-езикови слабости (работа с грешки);
- практикуване на езика чрез създаване на текстове от различни функционално-смысловни типове реч и предназначени за различни функционални сфери и комуникативни ситуации.

¹ Вж. по тези проблеми по-подробно монографията на А. Петров „Проблеми на комуникативно ориентираното обучение по български език“, София, издателство „Булвест 2000“, 2012 г.

Осъществяването на *когнитивните цели* на обучението по български език в 10. клас става с помощта на предвидените в *Програмата* учебни теми от т.нар. *лингвистична парадигма*. Това е проблематика, ориентирана към овладяване от учениците на основни езикови норми и съответстващите им езикови правила: граматични, правописни, правоговорни, лексикални и пунктуационни.

В 10. клас по български език се въвеждат следните нови понятия: *правоговорна норма, правописна норма, граматична норма, пунктуационна норма и лексикална норма*.

Предвидените за овладяване в 10. клас знания за езика (преди всичко за съвременния български книжовен език) са основа за усъвършенстване на лингвистичната компетентност на погроставащите, за обогатяване на техните познавателни способности и за развиване на логическото им мислене. Тези знания имат и важна общокултурна стойност. Те са сигурен фундамент, върху който десетокласниците ще подобряват своята комуникативна компетентност във връзка с овладяването на чужди езици.

Резултатите от реализацията на когнитивните цели на обучението са обобщени в графата „Езикови компетентности“ в таблица с названието „Очаквани резултати от обучението в края на класа“.

Реализацията на *прагматичните цели* на обучението по български език в 10. клас се осъществява посредством предвидените в *Програмата* съдържателни ядра, които дават информация за:

- публично изказване по граждански проблем;
- есе по граждански проблем.

Ефектите от реализацията на прагматичните цели на обучението в 10. клас са обобщени в графата „Комуникативни компетентности“ в таблица, която носи названието „Очаквани резултати от обучението в края на класа“.

Залог за успешна реализация на *аксиологичните цели* на обучението по български език в 10. клас са различни инструкции в *Програмата*, които интерпретират българския език като средство за изграждане у погроставащите на утвърждаващи се в обществото значими идеи – патриотични, общокултурни и др.

3. Особенности на учебния комплект по български език за 10. клас

Учебният комплект по български език за 10. клас включва учебник, книга за учителя, комплект работни листове и електронен вариант на учебника.

Всички елементи от учебния комплект са съобразени с Държавните образователни стандарти за учебно съдържание по български език за 10. клас от 2015 г. и с учебната програма по български език за 10. клас от 2018 г.

3.1. Учебникът по български език за 10. клас – съдържателни, структурни и функционални особености

Учебникът по български език за 10. клас е създаден от авторския колектив, след като е отчетено влия-

нието на различни постоянни и променливи фактори, оказващи влияние върху образователните процеси по време на езиковите занятия. Сред факторите като по-съществени могат да бъдат посочени няколко:

- общите цели на обучението по български език в първия гимназиален етап на основната образователна степен;
- нормативните изисквания на новия Държавен образователен стандарт от 2015 г. и на новата учебна програма от 2018 г.;
- възрастовите и психофизиологичните особености на десетокласниците.

Важна роля за успешната работа с *Учебника* на учители и ученици играят *Пътеводителят* и „*легендата*“ с условни знаци (вж. на с. 6 – 7 и на с. 8).

Пътеводителят предлага снимки на няколко страници от *Учебника* с линии, които насочват към пояснителни карети. В тях е разположено кратко представяне на същността и функциите на учебната информация от съответните части на страниците.

Подробното представяне на условните знаци дава възможност учители, ученици и родители да се запознаят с особеностите на семиотичната парадигма в *Учебника*. Знаците стоят в началото на текстове, анализи, въпроси, задачи, таблици и пр. Те дават представа за конкретното учебно съдържание, разположено на определено място в урочната разработка. Такива знаци са следните:

- а) – знак за четене и извличане на информация от текст;
- б) – знак за дискусия;
- в) – знак за нови знания;
- г) – знак за речник с непознати думи;
- д) – знак за определение;
- е) [...] – знак за съкращаване на текст;
- ж) 1. – знак за номер на задача;
- з) – знак за задача с повишена трудност;
- и) – знак за работа по групи;
- к) – знак за изследователска задача;
- л) – знак за творческа задача;
- м) – знак за проверка, оценка и самооценка;
- н) – знак за проверка и оценка (Вариант 1, Вариант 2).

В съдържателно отношение предвиденият в *Програмата* учебен материал е разпределян в *Учебника* в четири раздела:

- I раздел: Начален преговор;
- II раздел: Норми на българския книжовен език;
- III раздел: Възприемане и създаване на текстове;
- IV раздел: Годишен преговор.

Във всеки раздел в зависимост от заложените в *Програмата* теми и свързаните с тях очаквани резул-

с конкретната проблематика; трансформира смисли от информацията, като ги оформя в ново знание; тълкува и приписва оценка на информацията от позицията на определени ценностни устои; изразява становище, доколко информацията е полезна с оглед решаването на конкретна задача и пр.;

- *използване* (т.е. *прилагане*) на информацията – ученикът си служи с информацията, ексцерпира на от текста, при разрешаване на проблем, при изразяване на мнение, при участие в спор или в дискусия за постигане на конкретна прагматична цел.

С цел да се постигне по-добра рецепция на смислите, вложени в подбраните текстове, в тяхната колона на първата страница от всяка урочна статия (вляво от текста) има речник на непознати думи и изрази, употребени в текста, например:

гобродетел – *положително нравствено качество*

кòристен – прил. име

кòрист – *изгода, материална облага* (с. 10)

Под знак за дискусия са разположени въпроси към десетокласниците: за откриване и осмисляне на информацията от текстовете; за анализиране и тълкуване на информацията от текстовете; за оценяване и прилагане на информацията от текстовете например:

- *Какво означава човек да проявява учтивост при общуване с други хора – непознати или познати?*
- *Съгласни ли сте с твърдението на Атанас Далчев, че ние не се раждаме учтиви, а се възпитаваме на учтивост? Обосновете се.*
- *Какви са възможните ползи за човек, който е научен да се държи учтиво с хората?*
- *Защо проявите на учтивост са едновременно и прояви на благородство?*
- *Какво означава изказаната от Еврипид мисъл, че „в учтивостта има и чар, и изгода“?*
- *Как вие се отнасяте към хора, които проявяват учтивост, и към хора, които са неучтиви при общуване? Споделете свои впечатления със съучениците си. (с. 10)*

Въпросите насочват вниманието на десетокласниците към идентифициране, възприемане, осмисляне и репродуциране на конкретна информация от различни части на текстовете, в някои случаи те са насочени към трансформация на информация от тек-

стовете с цел тя да бъде използвана като основа за собствени разсъждения и изводи, свързани с житейски въпроси и проблеми. Въпросите към текстовете в *Учебника* имат предназначението да стимулират познавателната активност на учениците, но също така и да засият интереса им към факти, идеи и проблеми, които литературата и животът предлагат за анализ, осмисляне, разбиране, съпреживяване.

Водещ принцип в работата с *Учебника* е всеки урок по български език в 10. клас да започва с дискусия върху смислите, които се съдържат в изходните текстове, и чак тогава да се търси корелацията между интерпретираните смисли и езиковите средства, употребени за тяхното изразяване. Убеждението на авторите е, че приложението на такъв подход създава в оптимална степен предпоставки обучението по български език да се превърща от обучение по нормативна граматика в обучение по словесност, в обучение по култура.

Предложените в *Учебника* текстове и въпросите за дискусия върху тях изпълняват и още една важна функция. Те осигуряват подходяща образователна среда за работа върху развиване на *функционалната грамотност* на подрастващите. Подготвят ги за успешно участие в международни оценителски програми на уменията на учениците да четат, да извличат и да прилагат информация от текстове (например PISA).

Сведенията от лингвистичната парадигма на *Програмата* във връзка с конкретната тема (заглавието на урочната статия и респективно на урока) са разположени след *знака за нови знания* върху един разтвор (четна и нечетна страница), а понякога и върху още една или няколко следващи страници. Това са сведенията за:

- признаците на езиковите единици и на закономерностите, обект на овладяване в конкретния урок – същност (семантика) и видове, структура и др.;
- алгоритмите на учебния лингвистичен анализ, приложен при осмисляне на езиковите единици и закономерности – опора в познавателните процеси на учениците при овладяване на езиковите понятия; алгоритмите показват какво, как и в каква последователност да се изследва, когато се проучват езикови или текстови характеристики на някакво изказване;
- правилата за книжовно използване в речевата практика на изучаваните по време на урока езикови единици и закономерности.

За по-лесно възприемане и осмисляне на лингвистичната информация от учениците сведенията в тази част на урочната статия са представени с помощта на схеми, таблици и чертежи например:

Вид на грешката	Пример от текста	Редактиран вариант
Отклонения от изискванията за създаване на резюме	Текстът отговаря в голяма степен на задачата, но не са открити абзаци, съответстващи на абзаците в изходния текст: <i>Доказано е, че всяка година, европейците изхвърлят 25 млрд тона пластмасови отпадъци. Други важни цели на Стратегията са: ...</i>	<i>Доказано е, че всяка година европейците изхвърлят 25 млн. тона пластмасови отпадъци. Други важни цели на стратегията са: ...</i>
Фактологична грешка	<i>25 млрд тона</i>	<i>25 млн. тона</i>
Логическа грешка	<i>които вредят на околната среда, човека, моретата</i> – моретата са част от околната среда	<i>които вредят на околната среда и човека</i>
Лексикална грешка	<i>европейците мятат 25 млн. тона</i> – неуместна употреба на глагола „мятам“	<i>европейците изхвърлят 25 млн. тона</i>
Грамматична грешка	<i>да се насърчи растежът и иновациите при производството</i> – неправилно съгласуване на сказуемото с подлюзите	<i>да се насърчат растежът и иновациите при производството...</i>
Правописна грешка	<i>отпадаци;</i> <i>Новата европейска Стратегия за борба със пластмасовите отпадаци е приета от Европейската Комисия...</i>	<i>отпадъци;</i> <i>Новата европейска стратегия за борба с пластмасовите отпадъци е приета от Европейската комисия...</i>
Пунктуационна грешка	<i>... да се спре замърсяването на моретата, както в Европа, така и в целия свят.</i>	<i>... да се спре замърсяването на моретата както в Европа, така и в целия свят.</i>

Представените под формата на определения признаци на овладяваните по време на урока езикови понятия и закономерности имат предназначението наученото да се концептуализира в съзнанието на учениците и така да бъде по-лесно осмислено, разбрано и запомнено. Това осмисляне и запомняне на най-важната част от информацията на страниците за нови знания се улеснява от следния факт. Всички определения на нови понятия и закономерности от лингвистичната парадигма са изведени в по-тясната колона на страницата и винаги се намират на едно и също ниво с информацията, която представя разсъждения и разяснения върху същите проблеми:

Езикова норма:

- система от езикови правила, чието спазване е задължително;
- осигурява единство, необходимо, за да може езикът да служи като средство за общуване.

Кодификация:

- определяне, съгласуване, систематизиране на нормите на даден книжовен език;
- представяне на нормите на книжовния език в граматика, речници и други източници на информация под формата на езикови правила.

Маркираните със знак за упражнения страници, които следват страницата/страниците с теоретичните сведения по темата, съдържат поредица от дейности, в основа на които стоят операциите за *разпознаване*,

анализ, редактиране и създаване на изрази (думи, изречения, текстове). Упражненията са подбрани и са подготвени така, че да градуират познавателната дейност на десетокласниците по трудност, да създават оптимални условия осмислените теоретични сведения да бъдат системно и планомерно прилагани в речевата практика.

Сред предлаганите упражнения с особена важност се отличават следните:

- *упражнение с повишена трудност*, което е предназначено за ученици с изявени филологически способности, развит езиков усет и с изградени умения за самостоятелна работа например:

Обяснете значението, с което думата грешка се употребява в текста „Човешко е да се греша“ (с. 28). По какво значението на думата се различава от значението ѝ в езиковедския термин „правописна грешка“? (с. 32)

- *упражнение с изследователска цел*, чието предназначение е да съдейства за развиване на уменията на десетокласниците сами да обогатяват знанията и уменията си, да търсят и да откриват информация по интересувачи ги проблеми, като използват различни източници на информация – енциклопедии, речници, публикации в медиите и пр., например:

Какви правоговорни грешки откривате в речта на Ваши съученици, роднини, приятели? Запишете три примера.

Обяснете причините за допускането на грешките. Запишете правилния изговор на сгрешените думи. (с. 27)

- *упражнение за работа по групи*, чието предназначение е да бъде предпоставка учениците да се научат да работят в малки групи, като разпределят задачите помежду си, всеки поема отговорност за изпълнението на някоя от тях и накрая излъчват говорител, който докладва общото решение на задачата пред класа например:

Формулирайте граматичната норма, спазена при изграждането на следните изрази от текста:

- 1. група: диви гълъби,душна вълна, слънчеви лъчи;*
- 2. група: сънливата тишина, каменистото корито, напечената земя. (с. 38)*

- *творческо упражнение*, чието предназначение е да подтикне учениците да създават текстове и така да съдейства за развиване и усъвършенстване на техните речетворчески способности например:

Каква представа за градушката създава откъсът от поема на Пейо Яворов? Опишете природно бедствие, на което сте били свидетели. Изяснете пунктуационните особености на текста. (с. 45)

Всяка урочна разработка завършва с 5 тестови задачи със структуриран отговор, предназначени за контрол, оценка и самооценка на наученото по време на урока. За да могат успешно учениците да се самооценяват, авторите предлагат три възможни знака, всеки от които отговаря на степента на усвоеност на учебния материал от конкретния ученик:

- знак с бял цвят си поставя ученик, който е решил правилно 5 тестови задачи, а значението на белия знак е: *Справям се отлично!*
- знак с оранжев цвят си поставя ученик, който е решил правилно 4 тестови задачи, а значението на оранжевия знак е: *Мога и по-добре!*
- знак с червен цвят си поставя ученик, който е решил правилно 3 или по-малко от 3 тестови задачи, а значението на червения знак е: *Трябва да положа още усилия!*

В края на всеки раздел има *обобщителни упражнения*, разположени върху няколко отделни страници от *Учебника*, и по два варианта на тест със задачи, които имат структурирани отговори, за проверка и оценка на знанията и уменията, овладени чрез обучението върху уроците от раздела. Приема се, че тестът е изпълнен успешно, ако учениците са решили правилно половината плюс още една от тестовите задачи.

Учебникът завършва с *упражнения за годишен преговор*, чиято функция е да подпомогне учениците чрез много практически дейности с езика да си припомнят по-важните моменти от учебното съдържание и да обогатят уменията си да използват нормативно българския език.

3.2. Особенности на книгата за учителя към учебника по български език за 10. клас

Книгата за учителя към *учебника* предлага:

- информация за съдържателните, структурните и функционалните особености на *Учебника*;
- примерно годишно разпределение на учебния материал по български език за 10. клас;
- методически разработки към всяка от темите в *Учебника* с анализ на задачите и отговори на всяка от тях;
- библиография с методически трудове, които да подпомогнат учителите в процеса на тяхното професионално израстване.

3.3. Особенности на комплекта работни листове към учебника по български език за 10. клас

Комплектът работни листове към *Учебника* е съобразен с *Програмата* и затова може да бъде използван като учебно средство от всички десетокласници, т.е. без значение с кой вариант на учебник по български език за 10. клас те работят.

Комплектът работни листове съдържа 12 теми, които отговарят на темите от *Програмата*.

Всяка част от *Комплекта* включва упражнения и тест, разположени върху два листа, които при необходимост или желание могат да бъдат отделени (късани) от книжното тяло за по-лесно използване например при проверка и оценяване на изпълнението.

Упражненията са за разпознаване, анализ, редактиране и конструиране на изрази и могат да бъдат изпълнявани както по време на уроците, така и при подготовката на учениците в домашни условия.

Комплектът работни листове не подменя *Учебника*. Той създава допълнителни условия за работа с ученици, които бързо се справят със задачите от *Учебника*.

Авторите са се стремили да подберат такива текстове и така да структурират задачите в *Комплекта*, че да са максимално полезни на учениците, а на учителите – да спестят време и сили при подготовката и организацията на уроците.

3.4. Особенности на електронния вариант на учебника по български език за 10. клас

Електронният вариант на *Учебника* е предназначен за работа в клас под непосредственото ръководство на учителя. Той е съставен от всички съдържателни елементи на *Учебника* и предлага допълнителни разяснения, анализи, упражнения и тестови задачи, които са озвучени или анимирани с цел да привлекат вниманието на учениците и по-добре да ги мотивират за учебна работа. Така чрез електронния вариант на *Учебника* традиционният езиков код за предаване на учебната информация се замени с визуален код, чиято специфика се състои в *образното* начало.

Електронният вариант на Учебника е информационно педагогическо средство, което съчетава повече от една медия, т.е. създава условия за конфигуриране на многомерна образователна среда за представяне на предвидената от *Програмата* за 10. клас учебна информация:

- *текстова информация*: текстове с цел информиране на учениците, упражнения за работа по прилагане на наученото, или ученически текстове, които електронната система помни, обработва, преобразува, редактира и т.н.; редактиране и саморедигиране, проверка и оценка на езиковата култура;
- *графики* (неподвижни илюстрации) – таблици, схеми, картини и групи статични изображения, които се използват с информативна или конструктивна функция;
- *интерактивност* – възможност десетокласникът да контролира хода на действието; той определя от менюто как ще работи и така се създават условия процесът на овладяване на информацията да не е само линеен;
- *звук* – запис на говор и музика, които звуково онагледяват проблеми от фонетиката и правописа на българския книжовен език;
- *анимация и видео* – записани комуникативни ситуации, които създават импулси у учениците да анализират речеве ситуации или да създават текстове, подходящи за конкретни социални контексти.

Чрез използването на електронния вариант на *Учебника* се прилага на практика дидактическият принцип *нагледност* в обучението по български език, съдейства се за формиране на предметно ориентирано съзнание у учениците, стимулира се тяхната познавателна активност, улесняват се процесите на осмислянето и на запомнянето на учебната информация.

Работата с електронния вариант на *Учебника* не трябва да е самоцелна. Необходимо е използването му по време на урока по български език да се съчетава функционално с традиционните средства на обучение.

ИЗИСКВАНИЯ ЗА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ОБУЧЕНИЕТО ПО УЧЕБНИЯ ПРЕДМЕТ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА, КОМПОНЕНТ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ: СРЕДНА

ЕТАП: ПЪРВИ ГИМНАЗИАЛЕН

СПЕЦИФИЧНИ ЦЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДМЕТА В СЪОТВЕТНИЯ ЕТАП

- Развиване на уменията на учениците да търсят, да извличат, да обработват и да използват информация от различни информационни източници за решаване на комуникативни задачи, както и на уменията за представяне на различни видове информация по зададени параметри.
- Познаване и прилагане на книжовните езикови норми.
- Придобиване на умения за сравняване и за анализиране на различни проблеми при участие в дискусия, на умения за създаване на устни и на писмени текстове.

ОБЛАСТИ НА КОМПЕТЕНТНОСТ, ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО (ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И ОТНОШЕНИЯ) И ВРЪЗКАТА ИМ С ОТДЕЛНИ КЛЮЧОВИ КОМПЕТЕНТНОСТИ

- 1 Компетентности в областта на българския език
- 2 Умения за общуване на чужди езици
- 3 Математическа компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и на технологиите
- 4 Дигитална компетентност
- 5 Умения за учене
- 6 Социални и граждански компетентности
- 7 Инициативност и предприемчивост
- 8 Културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество
- 9 Умения за подкрепа на устойчивото развитие, за здравословен начин на живот и спорт

Област на компетентност	Знания, умения и отношения	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Социокултурни компетентности	В резултат на обучението ученикът: Разграничава видовете функционални стилове (разговорен, художествен, научен, официално-делови, публицистичен).	X			X		X			
	Разбира отношението между речево поведение и особеностите на конкретната комуникативна ситуация.	X			X		X			
	Оценява идеи, тези и аргументи съобразно своя опит.	X						X		
	Търси, извлича, обработва и използва информация от различни информационни източници за решаване на комуникативни задачи.	X			X	X	X			
	Представя различни видове информация по зададени параметри.	X			X	X	X			
Езикови компетентности	Познава и прилага книжовните езикови норми.	X			X					
	Открива и редактира стилово-езикови грешки.	X			X					
	Задълбочава знанията си за лексикални и за граматични особености на книжовния български език.	X					X			
	Разпознава езикови особености на текстове, характерни за различните функционални стилове.	X			X		X			
Комуникативни компетентности	<i>Слушане</i> Сравнява и анализира различни проблеми при участие в диалог и в дискусия.	X					X			
	<i>Четене</i> Сравнява и анализира проблеми в текстове от различни функционални стилове.	X			X		X			
	<i>Говорене</i> Спазва нормите на книжовния изговор.	X					X			
	Подготвя и представя публично изказване по различни проблеми – по морален проблем, по житейски проблем, по граждански проблем.	X	X		X		X			
	<i>Писане</i> Спазва книжовните езикови норми.	X			X					

Област на компетентност	Знания, умения и отношения	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Комуникативни компетентности	Създава в писмена форма: – електронно писмо – резюме на научен текст – резюме на медиен текст – заявление – делово писмо – CV – есе по морален проблем – есе по граждански проблем	X	X		X		X			

УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА X КЛАС КОМПОНЕНТ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК (ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНА ПОДГОТОВКА)

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА

Обучението по български език в X клас разширява и допълва знанията, уменията и отношенията, свързани със системата на съвременния български книжовен език и с изграждането на комуникативните компетентности на учениците.

С оглед на развиването на социокултурните компетентности програмата предвижда усъвършенстване на умения за търсене, извличане, обработване и използване на информация от различни информационни източници за решаване на комуникативна задача и развиване на умения за възприемане, анализ и редактиране на текст.

По отношение на развиването на езиковите компетентности са включени теми, насочени към познаването и прилагането на книжовните езикови норми на съвременния български книжовен език.

Във връзка с развиването на комуникативните компетентности в устното и в писменото общуване в учебната програма е предвидено развиване на умения за публично изказване по граждански проблем, както и на умения за създаване на аргументативен текст – есе по граждански проблем.

ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ОБУЧЕНИЕТО В КРАЯ НА КЛАСА

ОБЛАСТИ НА КОМПЕТЕНТНОСТ	ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И ОТНОШЕНИЯ
СОЦИОКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ	Разграничава видовете функционални стилове. Разбира отношението между речевото поведение и конкретната комуникативна ситуация. Оценява идеи, тези и аргументи съобразно своя опит. Търси, извлича, обработва и използва информация от различни информационни източници за решаване на комуникативни задачи. Представя различни видове информация по зададени параметри.
ЕЗИКОВИ КОМПЕТЕНТНОСТИ	Познава и прилага книжовните езикови норми. Разпознава езикови особености на текстове, характерни за различните функционални стилове. Открива и редактира стилово-езикови грешки.
КОМУНИКАТИВНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ	<i>Слушане</i> Сравнява и анализира различни гледни точки при участие в диалог и в дискусия. <i>Говорене</i> Спазва правоговорната норма. Подготвя и представя публично изказване по граждански проблем. <i>Писане</i> Спазва книжовните езикови норми. Създава следния писмен текст: – есе по граждански проблем

УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ

Техи	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
1. Норми на съвременния български книжовен език. Правоговорна норма	Разбира същността на нормите на съвременния български книжовен език. Познава правоговорната норма. Прилага правоговорната норма в устната реч. Открива, коментира и редактира правоговорни грешки.	правоговорна норма
2. Правописна норма	Познава правописната норма. Прилага правописната норма в писмената реч. Открива и редактира правописни грешки.	правописна норма
3. Граматични норми	Познава спецификата на граматичните норми на морфологично и на синтактично равнище. Прилага граматичните норми в писмената и в устната реч. Открива и редактира граматични грешки.	граматична норма
4. Пунктуационна норма	Познава пунктуационната норма. Прилага пунктуационната норма в писмената реч. Открива и редактира пунктуационни грешки.	пунктуационна норма
5. Лексикална норма	Познава лексикалната норма. Прилага лексикалната норма в писмената и устната реч. Открива и редактира лексикални грешки.	лексикална норма
6. Възприемане, анализ и редактиране на чужд и на собствен текст (езиков практикум)	Определя темата, микротемите, ключовите думи и изрази на текст. Извлича и анализира смисли от текст. Анализира структурни и композиционни части на текст. Открива, анализира и редактира грешки в текст.	

В часовете за развиване на комуникативните компетентности в компонента БЪЛГАРСКИ ЕЗИК се предвиждат 18 часа върху следните теми:

Техи	Компетентности като очаквани резултати от обучението	Нови понятия
Публично изказване по граждански проблем	Познава особеностите на публичното изказване. Подготвя публично изказване по граждански проблем, като се съобразява със ситуацията на общуване. Произнася публично изказване по граждански проблем с подходяща интонация. Оценява идеи, тези и аргументи съобразно своя опит. Търси, извлича, обработва и използва информация от различни информационни източници за решаване на комуникативни задачи. Представя различни видове информация по зададени параметри. Прилага правоговорната норма. Използва уместно неезикови средства (мимики, поглед, поза, жестове).	
Есе по граждански проблем	Познава особеностите на есето. Оценява идеи, тези и аргументи съобразно своя опит. Създава есе по граждански проблем. Прилага книжовните езикови норми.	

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНО ПРОЦЕНТНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИТЕ УЧЕБНИ ЧАСОВЕ ЗА ГОДИНАТА

Годишният брой часове за изучаване на учебния предмет БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА в X клас е 108 часа – 54 часа за български език (от които 18 часа за развиване на комуникативните компетентности) и 54 часа за литература (от които 18 часа за развиване на комуникативните компетентности).

Седмичният брой часове за изучаване на учебния предмет БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА в X клас е 3 часа – 1,5 часа за български език (от които 0,5 час за развиване на комуникативните компетентности) и 1,5 часа за литература (от които 0,5 час за развиване на комуникативните компетентности)

Препоръчително разпределение на часовете в компонента БЪЛГАРСКИ ЕЗИК:

За нови знания	38%
За упражнения	39%
За преговор	6%
За обобщение	6%
За контролни и за класни работи	11%

СПЕЦИФИЧНИ МЕТОДИ И ФОРМИ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОСТИЖЕНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Съотношение при формиране на срочна оценка:

Текущи оценки от устни и от писмени изпитвания	60%
Оценки от контролни работи и от класни работи	20%
Оценки от групи участия (работа в часовете, изпълнение на домашни работи, работа в групи и др.)	20%

ДЕЙНОСТИ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА КЛЮЧОВИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ, КАКТО И МЕЖДУПРЕДМЕТНИ ВРЪЗКИ

Ключови компетентности	Дейности и междупредметни връзки
Умения за общуване на чужди езици	Участие в публични изказвания по граждански проблем, свързан с културното многообразие, като основа за развиване на интереса към межкултурното общуване и към чуждите езици.
Дигитална компетентност	Използване на книги от електронни библиотеки и на джури електронно базирани информационни източници (речници, енциклопедии, бази данни) за изпълнение на конкретна комуникативна задача. Използване на мултимедия за представяне на продукти от изпълнение на конкретна комуникативна задача.
Умения за учене	Самонаблюдаване и наблюдаване на съучениците, упражняване на самоконтрол при изпълняване на дидактически и/или комуникативни задачи, както и при учене с цел определяне на собствените силни и слаби страни, на собствения стил на учене.
Социални и граждански компетентности	Общуване в различни среди чрез демонстриране на толерантност и чрез изграждане на взаимно доверие. Общуване чрез изразяване и разбиране на различни гледни точки.

ПРИМЕРНО ГОДИШНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ТЕМИТЕ ОТ УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК ЗА 10. КЛАС

В Програмата за 10. клас се предвиждат 54 часа за български език (от които 18 часа за развиване на комуникативните компетентности).

Седмичният брой часове за изучаване на учебния предмет БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В 10. клас е 3 часа – 1,5 часа за български език (от които 0,5 час за развиване на комуникативните компетентности) и 1,5 часа за литература (от които 0,5 час за развиване на комуникативните компетентности).

Препоръчително разпределение на часовете в компонента БЪЛГАРСКИ ЕЗИК:

- За нови знания 38%
- За упражнения 39%
- За преговор 6%
- За обобщение 6%
- За контрол и оценка 11%

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ

Език. Книжовен език. Стилосе на книжовния език (Начален преговор) – 2 ч.

Входно равнище (тест) – 1 ч.

Норми на съвременния български книжовен език. Правовговорна норма – 2 ч. НЗ / 2 ч. У

Правописна норма – 2 ч. НЗ / 2 ч. У

Грамматични норми – 3 ч. НЗ / 2 ч. У

Пунктуационна норма – 3 ч. НЗ / 2 ч. У

Лексикална норма – 2 ч. НЗ / 2 ч. У

Обобщителни упражнения (Норми на книжовния език) – 2 ч.

Контролна работа (тест) – 2 ч.

Възприемане, анализ и редактиране на чужд и на собствен текст (езиков практикум) – 2 ч. У

Публично изказване по граждански проблем (развиване на КУ) – 8 ч.

Есе по граждански проблем (развиване на КУ) – 8 ч.

Обобщителни упражнения (Публично изказване, есе по граждански проблем) – 2 ч.

Контролна работа (тест) – 1 ч.

Упражнения за годишен преговор – 2 ч.

Изходно равнище (тест) – 1 ч.

Примерно годишно тематично разпределение по български език за 10. клас

36 учебни седмици

ПЪРВИ УЧЕБЕН СРОК

№ по рег	Учебна седмица по рег	Тема на урочна единица	Вид на урока	Очаквани резултати от обучението	Методи и форми на оценяване по теми и/или раздели	Забележка
1 – 2	1	Език. Книжовен език. Стиллове на книжовния език (Начален преговор)	преговор	Актуализиране на знания и на умения, придобити в 9. клас.	Беседа – актуализиране на знания и на умения от 9. клас	
3	2	Входно равнище	контрол и оценка	Установяване на входното равнище на учениците.	Тест за установяване на входното равнище	
4	2	Норми на съвременния български книжовен език	нови знания	Разбира същността на нормите на съвременния български книжовен език.	Беседа Нагледни методи Лингвистичен анализ	
5	3	Публично изказване по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Познава особеностите на публичното изказване.	Беседа Актуализиране на знания за публичното изказване, овладени в 9. клас Работа с текст	
6	4	Правоговорна норма	нови знания	Познава правоговорната норма. Прилага правоговорната норма в устната реч. Открива, коментира и редактира правоговорни грешки.	Нагледни методи Лингвистичен анализ Систематизиране на учебна информация в таблици и схеми	
7	4	Норми на съвременния български книжовен език. Правоговорна норма	упражнение	Прилага правоговорната норма в устната реч. Открива, коментира и редактира правоговорни грешки.	Демонстрация Работа с учебник	
8	5	Норми на съвременния български книжовен език. Правоговорна норма	упражнение	Прилага правоговорната норма в устната реч. Открива, коментира и редактира правоговорни грешки.	Самостоятелна работа (откриване, анализиране и отстраняване на правоговорни грешки)	
9	6	Публично изказване по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Подготвя публично изказване по граждански проблем, като се съобразява със ситуацията на общуване.	Актуализиране на знания за комуникативната ситуация чрез дискусия Ролева игра ИКТ	
10	6	Правописна норма	нови знания	Познава правописната норма. Прилага правописната норма в писмената реч. Открива и редактира правописни грешки.	Нагледни методи Дискусия Самостоятелна работа	
11	7	Правописна норма	нови знания	Познава правописната норма. Прилага правописната норма в писмената реч. Открива и редактира правописни грешки.	Лингвистичен анализ Систематизация на учебна информация	

№ по рег	Учебна седмица по рег	Тема на урочна единица	Вид на урока	Очаквани резултати от обучението	Методи и форми на оценяване по теми и/или раздели	Забележка
12	8	Публично изказване по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Оценява идеи, тези и аргументи съобразно своя опит. Търси, извлича, обработва и използва информация от различни информационни източници за решаване на комуникативни задачи. Представя различни видове информация по зададени параметри.	Самостоятелна работа Ролева игра Интерактивни методи	
13	8	Правописна норма	упражнение	Прилага правописната норма в писмената реч. Открива и редактира правописни грешки.	Самостоятелна работа (анализ и редактиране на правописни грешки)	
14	9	Правописна норма	упражнение	Прилага правописната норма в писмената реч. Открива и редактира правописни грешки.	Самостоятелна работа (анализ и редактиране на правописни грешки) Работа в групи	
15	10	Публично изказване по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Търси, извлича, обработва, съпоставя и използва научна информация от различни информационни източници при изпълнение на определена комуникативна задача.	ИКТ Работа с електронно базирани източници на информация по определен проблем	
16	10	Граматични норми	нови знания	Познава спецификата на граматичните норми на морфологично и на синтактично равнище.	Беседа Работа с текст Обяснение	
17	11	Граматични норми	нови знания	Прилага граматичните норми в писмената и в устната реч. Открива и редактира граматични грешки.	Беседа Обяснение Лингвистичен анализ	
18	12	Публично изказване по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Произнася публично изказване по граждански проблем с подходяща интонация. Прилага правоговорната норма.	Интерактивни методи Метод „казус“	
19	12	Граматични норми	нови знания	Прилага граматичните норми в писмената и в устната реч. Открива и редактира граматични грешки.	Лингвистичен анализ Работа с електронно базирани ресурси	
20	13	Граматични норми	упражнение	Прилага граматичните норми в писмената и в устната реч. Открива и редактира граматични грешки.	Лингвистичен анализ Работа с електронно базирани ресурси Самостоятелна работа	
21	14	Публично изказване по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Произнася публично изказване по граждански проблем с подходяща интонация. Прилага правоговорната норма.	Работа с електронно базирани ресурси (библиотеки, бази данни). Изследователски методи Работа по проект	

№ по рег	Учебна седмица по рег	Тема на урочна единица	Вид на урока	Очаквани резултати от обучението	Методи и форми на оценяване по теми и/или раздели	Забележка
22	14	Граматични норми	упражнение	Прилага граматичните норми в писмената и в устната реч. Открива и редактира граматични грешки.	Лингвистичен анализ Работа с електронно базирани ресурси Самостоятелна работа	
23	15	Публично изказване по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Произнася публично изказване по граждански проблем, като използва уместно неезикови средства (мимики, поглед, поза, жестове).	Ролева игра Симулация	
24	16	Пунктуационна норма	нови знания	Познава пунктуационната норма. Прилага пунктуационната норма в писмената реч. Открива и редактира пунктуационни грешки.	Беседа Самостоятелна работа Работа с текст	
25	16	Пунктуационна норма	нови знания	Познава пунктуационната норма. Прилага пунктуационната норма в писмената реч. Открива и редактира пунктуационни грешки.	Лингвистичен анализ Работа с грешки	
26	17	Контролна работа	контрол и оценка		Методи за контрол и оценка на знания и умения Тест	
27	17	Контролна работа	контрол и оценка		Методи за контрол и оценка на знания и умения Тест	
28	18	Публично изказване по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Произнася публично изказване по граждански проблем, като използва уместно неезикови средства (мимики, поглед, поза, жестове).	Ролева игра Симулация	

ВТОРИ УЧЕБЕН СРОК

№ по рег	Учебна седмица по рег	Тема на урочна единица	Вид на урока	Очаквани резултати от обучението	Методи и форми на оценяване по теми и/или раздели	Забележка
29	19	Пунктуационна норма	нови знания	Познава пунктуационната норма. Прилага пунктуационната норма в писмената реч. Открива и редактира пунктуационни грешки.	Упражнения за лингвистичен анализ и редактиране на грешки	
30	19	Пунктуационна норма	упражнение	Прилага пунктуационната норма в писмената реч. Открива и редактира пунктуационни грешки.	Упражнения за лингвистичен анализ и редактиране на грешки в чужд и в собствен текст Изследователски методи	
31	20	Есе по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Познава особеностите на есето. Оценява идеи, тези и аргументи съобразно своя опит.	Беседа за актуализиране на знания за есето като аргументативен текст Дискурсен анализ	
32	21	Пунктуационна норма	упражнение	Прилага пунктуационната норма в писмената реч. Открива и редактира пунктуационни грешки.	Упражнения за лингвистичен анализ и редактиране на грешки	
33	21	Есе по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Познава особеностите на есето. Оценява идеи, тези и аргументи съобразно своя опит.	Работа с електронно базирани източници на информация Дискусия	
34	22	Лексикална норма	нови знания	Познава лексикалната норма. Прилага лексикалната норма в писмената и в устната реч. Открива и редактира лексикални грешки.	Лингвистичен анализ Дискурсен анализ	
35	23	Лексикална норма	нови знания	Познава лексикалната норма. Прилага лексикалната норма в писмената и в устната реч. Открива и редактира лексикални грешки.	Обобщаване и систематизиране на лингвистична информация	
36	24	Есе по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Създава есе по граждански проблем. Прилага книжовните езикови норми.	Интерактивни методи Работа по групи	
37	25	Лексикална норма	упражнение	Прилага лексикалната норма в писмената и в устната реч. Открива и редактира лексикални грешки.	Упражнения за анализ и редактиране	
38	25	Лексикална норма	упражнение	Прилага лексикалната норма в писмената и в устната реч. Открива и редактира лексикални грешки.	Упражнения за анализ и редактиране Самостоятелна работа	
39	26	Есе по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Създава есе по граждански проблем. Прилага книжовните езикови норми.	Дискурсен анализ	

№ по рег	Учебна седмица по рег	Тема на урочна единица	Вид на урока	Очаквани резултати от обучението	Методи и форми на оценяване по теми и/или раздели	Забележка
40	27	Норми на българския книжовен език (Обобщителни упражнения)	обобщение	Затвърждаване на знанията за нормите на българския книжовен език.	Обобщаване и затвърждаване на знанията за нормите на българския книжовен език Самостоятелна работа Работа по групи	
41	27	Норми на българския книжовен език (Обобщителни упражнения)	обобщение	Затвърждаване на знанията за нормите на българския книжовен език.	Обобщаване и затвърждаване на знанията за нормите на българския книжовен език и на уменията за работа с грешки Самостоятелна работа Работа по групи	
42	28	Контролна работа	Контрол и оценка		Методи за контрол и оценка	
43	29	Есе по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Създава есе по граждански проблем. Прилага книжовните езикови норми.	Самостоятелна работа	
44	29	Есе по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Създава есе по граждански проблем. Прилага книжовните езикови норми.	Самостоятелна работа	
45	30	Възприемане, анализ и редактиране на чужд и на собствен текст (езиков практикум)	упражнение	Определя темата, микротемите, ключовите думи и изрази на текст. Извлича и анализира смисли от текст. Анализира структурни и композиционни части на текст.	Анализ и оценка на смислите в текст	
46	31	Възприемане, анализ и редактиране на чужд и на собствен текст (езиков практикум)	упражнение	Открива, анализира и редактира грешки в текст.	Упражнения за анализ и редактиране на грешки в текст	
47	31	Есе по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Създава есе по граждански проблем. Прилага книжовните езикови норми. Редактира текст на есе по граждански проблем.	Самостоятелна работа Упражнения за редактиране и преобразуване Работа в групи Казус ИКТ	
48	32	Есе по граждански проблем	развиване на комуникативни умения	Създава есе по граждански проблем. Прилага книжовните езикови норми.	Самостоятелна работа Упражнения за редактиране и преобразуване	
49	33	Обобщителни упражнения (Възприемане и създаване на текстове)	обобщение	Затвърждава знания за текстовете „публично изказване по граждански проблем“ и „есе по граждански проблем“.	Активни методи Изследвателски методи	

№ по рег	Учебна седмица по рег	Тема на урочна единица	Вид на урока	Очаквани резултати от обучението	Методи и форми на оценяване по теми и/или раздели	Забележка
50	33	Обобщителни упражнения (Възприемане и създаване на текстове)	обобщение	Затвърждава знания за текстовете „публично изказване по граждански проблем“ и „есе по граждански проблем“.	Систематизиране и затвърждаване на знания за текстовете „публично изказване по граждански проблем“ и „есе по граждански проблем“	
51	34	Контролна работа	контрол и оценка		Писмени методи за контрол и оценка на знания и умения	
52	35	Годишен преговор	преговор		Самостоятелна работа Работи по групи	
53	36	Годишен преговор	преговор		Самостоятелна работа (упражнения за лингвистичен и дискурсен анализ) Работи по групи	
54	36	Изходно равнище	контрол и оценка		Тест за определяне на изходното равнище	

ВТОРА ЧАСТ

Насоки за практическа дейност

ЕЗИК. КНИЖОВЕН ЕЗИК. СТИЛОВЕ НА КНИЖОВНИЯ ЕЗИК (Начален преговор)

Първият раздел в *Учебника* се състои от една урочна разработка – „Език. Книжовен език. Стиллове на книжовния език (Начален преговор)“. Той съдържа и два варианта на задачи за входно равнище. За преподаването на проблематиката по темата от учебното съдържание в 10. клас „Език. Книжовен език. Стиллове на книжовния език (Начален преговор)“ в примерното годишно разпределение се предлагат 2 часа.

В началото на работата се предвижда да се отдели достатъчно време, за да могат учениците да разгледат новия учебник по български език за 10. клас и да се запознаят с неговото съдържание, да вникнат в структурата му, да научат какво означават използваните условни знаци.

Образователни цели:

- да се актуализират знания, овладявани чрез обучението по български език в периода 8. – 9. клас; такива са знанията, свързани с понятията *език*, *книжовен език* и *стиллове на книжовния език*, както и най-съществените признаци на тези понятия;
- да се актуализират умения за анализ на езикови факти и на стилистични особености на конкретни текстове;
- да се дискутира върху информация, отнасяща се до учтивостта при общуването между хората; като се използват идеи от текста на Атанас Далчев, да се обоснове необходимостта младите хора да проявяват уважение към другите хора и да използват езика за постигане на взаимно разбирателство.

Нови понятия:

няма

Специфика на работата с въвеждащия текст

Текстът „Учтивостта“ дава информация, която може да стане център на разговор за използването на езика при общуване както между познати, така и между непознати хора. В хода на дискусиата се засягат въпроси, свързани с учтивостта като човешко качество, с което хората не се раждат, а което се възпитава у човека. Обръща се внимание на факта, че учтивият човек е благороден и всички го харесват, защото учтивото поведение е проява както на образованост, така и на човешка доброта.

План на урока

- Дискусия върху идеи, заложили във въвеждащия текст.
- Преговор на основни понятия, изучавани до 10. клас:

- речево общуване; успешност на речевото общуване;
 - съвременен български книжовен език;
 - понятие за функционален стил;
 - видове функционални стиллове на българския книжовен език.
- Практическа работа с различните функционални стиллове на българския книжовен език – изпълнение на упражненията и решаване на тестовите задачи след припомняне на теоретичните сведения в урочната статия.

Методически указания за работа

Работата в урока по актуализация на вече изучени в периода 8. – 9. клас знания и умения може да бъде организирана с помощта на различни подходи например:

- *индуктивен* – дават се конкретни примери за понятията *език*, *книжовен език*, *стиллове на книжовния език*; правят се изводи за лингвистичната същност на съответните понятия; разсъждава се върху ролята на тези лингвистични понятия като изходни позиции за обогатяване на комуникативната компетентност на десетокласниците;
- *дедуктивен* – концептуализират се признаците на посочените при първия подход понятия; формулират се закономерностите, от които се определят отношенията между понятията; осмислените признаци и отношения се илюстрират с конкретни примери при анализ на стиллови особености на различни по тема, структура и стилистични характеристики текстове.

Кой подход ще бъде предпочетен, зависи от вида на училището, от особеностите на класа и от личните предпочитания на преподавателя. Работата продължава с практически занимания върху езика посредством изпълнение на упражненията.

Отговори на упражненията

1. Тема на текста: *Учтивостта в човешките отношения*

Микротема на текста: *Как постъпва при общуване учтивият човек?*

Защо трябва да сме учтиви както с непознати, така и с познати хора?

Какво е отношението между учтивостта и други човешки качества като добротата, щедростта и пр.?

Какво печелят хората, които са учтиви в отношенията си към другите?

Защо трябва да проявяваме учтивост и към враговете си?

Каква е разликата между учтивостта и угодиността?

Ключови думи: *учтивост, възпитание, добродетел, култура.*

2. Информация за конкретни ползи от учтивото речево поведение е разположена в петия абзац на текста.

Информация за това, че учтивостта трябва да се проявява към всички хора, е разположена в третия абзац на текста.

Информация за отношението между учтивост и угодничество е разположена в седмия абзац на текста.

Информация за отношението между учтивостта и щедростта е разположена в четвъртия абзац на текста.

3. Задачата е за фонетичен анализ на думи по избор от текста например: *гарата* – състои се от три гласни звука (*а, а, а*) и от три съгласни звука (*г, р, т*). Няма разлика между броя на звуковете и броя на буквите в думата.

4. Задачата е за морфеман анализ на думи по избор от текста. Целта е думите да се разделят на морфемии и да се определи видът на всяка от тях например: *родителите* – *род* (корен), *и* (наставка), *тел* (наставка), *и* (окончание), *те* (определителен член).

5. *досег* – гонир, съприкосновение; същ. име, мъжки род единствено число, нечленувано;

пристигате – идвам, достигаам местоназначението си; глагол, сег. време, 3 лице множествено число; 3. спрежение, деятелен залог;

чужда – която принадлежи на друг; прил. име, женски род единствено число, нечленувано;

първия – който е пред или преди други по място или по време; числително редно име, членувано.

6. *им* – в текста „Учтивостта“ *им* е притежателно местоимение, кратка форма, 3 лице множествено число;

вече – наречие;

че – съюз;

за – предлог.

7. Пример за просто изречение:

Тя ни се открива още с първия досег.

Примери за сложни изречения:

Учтивостта е първото впечатление, което ние добиваме от един непознат народ или човек. – сложно съставно изречение с подчинено определително изречение;

Може така да се случи, че ние да не узнаем нищо повече за тях, но за учтивостта или неучтивостта им ние вече знаем. – сложно смесено изречение.

8. Видът на общуването, представено чрез текста, е неофициално, пряко, диалогично. Текстът притежава особености на разговорния стил.

9. Текстът е откъс от художествен текст – разказ на писателя Елин Пелин. Стилът на текста е художествен. В него преобладават елементи на художествено повествование и на художествено описание. Представя се художествен образ на две гървета, пораснали от две пръснати от вятъра семенца. В текста са използвани художествени изразни средства като: епитети – *необуздания вятър, безсмисленото време* и др.; метафори – *мярка на пустотата, тъгуваха едно за друго, копнееха едно за друго, мъчаливи знакове* и др.

10. Текстът е откъс от урочна статия в учебник. В текста преобладават особености на научния функционален стил. Представя се обективна и достоверна научна информация за клетките и за начините, по които те се наблюдават и изучават. Важна стилстична особеност е засилената употреба на термини и на терминологични словосъчетания например: *клетките, методи, структура, химичен състав, микроскопия* и др.

11. Текстът е откъс от Конституция на Република България – основния закон на нашата страна. Той се отличава с особености на официално-деловия стил. Предназначението на текста е да регулира важни отношения между гражданите и държавата. Общуването, за което е предназначен текстът, е официално, непряко, писмено, монологично. Текстът се отличава със специфично оформление – разделен е на глави, членове и др.

12. Текстът е информационна бележка, която притежава особености на медийните текстове (на публицистичния стил). В нея се дава кратка информация за актуално събитие от културния живот на един български град. В текста преобладават езикови средства на неутралната лексика.

Решения на задачите за домашна работа

1. и 2. Задачите за домашна работа са за създаване на текст и за анализ на различни негови признаци – вид, предназначение, стилстични особености.

Отговори на тестовите задачи

1.	Г
2.	В
3.	Г
4.	А
5.	В

ВХОДНО РАВНИЩЕ (ключ с верните отговори)

Всеки от двата варианта на тест за определяне на входното равнище включва задачи както със структуриран, така и със свободен отговор. Задачите със структуриран отговор носят по 1 точка. Общият брой точки от теста е 14 т.

Примерна скала за оценяване:

0 – 4 т. Слаб 2

5 – 7 т. Среден 3

8 – 10 т. Добър 4

11 – 12 т. Мн. добър 5

13 – 14 т. Отличен 6

Вариант 1

Задача №	Верен отговор	Брой точки
1.	Б	1 т.
2.	В	1 т.
3.	Г	1 т.
4.	Например: глаголите са в сегашно време; използват се изрази в страдателен залог (е представен/е представена); употребяват се термини.	2 т.
5.	Г	1 т.
6.	Б	1 т.
7.	В	1 т.
8.	А	1 т.
9.	След операцията спортистът премина през гълга рехабилитация. Добрият оратор умее да отстоява позицията си. Искам да продължа образованието си в Икономическия факултет на университета. Конкурсът е за лирически текстове.	4 т. (За всеки верен отговор по 1 т.)
10.	Б	1 т.

Вариант 2

Задача №	Верен отговор	Брой точки
1.	В	1 т.
2.	А	1 т.
3.	Б	1 т.
4.	Например: днес; до 14 януари; на 8 февруари	2 т.
5.	Б	1 т.
6.	Г	1 т.
7.	В	1 т.
8.	Б	1 т.
9.	човек в напреднала възраст – <i>старец</i> присвоявам пари – <i>извършвам кражба</i> място за лишаване от свобода – <i>затвор</i> криминална проява – <i>престъпление</i>	4 т. (За всеки верен отговор по 1 т.)
10.	В	1 т.

За преподаването на проблематиката по темата от учебното съдържание в 10. клас „Норми на съвременния български книжовен език. Правоговорна норма“ в примерното годишно разпределение се предлагат 2 часа за нови знания и 2 часа за упражнение.

Образователни цели:

- да се овладяват знания за същността на понятието *книжовна норма* на българския език и за същността и функциите на *правоговорната книжовна норма*;
- да се развият умения за прилагане на правоговорната книжовна норма в речевата практика и за предотвратяване и редактиране на правоговорни грешки;
- да се дискутира върху информация, отнасяща се до ролята на спорта като средство за постигане на взаимоотношения на толерантност и на приятелство между хората.

Нови понятия:

правоговорна норма

Специфика на работата с въвеждащия текст

Текстът „Когато футболът стана цар Футбол“ запознава десетокласниците с интересно събитие от началото на Първата световна война. В навечерието на Коледа през 1914 г. британски и германски войници спират кръвопролитията и в чест на предстоящия празник организират футболен мач на бойното поле. Тази забележителна случка може да се превърне в основа на разговор за ролята на спорта в контактите между хората. Разказаната история е само един от многото съществуващи факти, които дават основание футболът да бъде наричан „велика игра“.

План на урока за нови знания

- Дискусия върху идеи, заложили във въвеждащия текст.
- Същност и особености на езиковата норма:
 - задължителност;
 - кодификация;
 - отношение между езикови норми и езикови правила.
- Правоговорна книжовна норма:
 - същност;
 - правоговорни правила;
 - правоговорни грешки.
- Практическа работа с езика – изпълнение на упражненията и решаване на тестовите задачи за откриване и за предотвратяване на правоговорни грешки.

Методически указания за работа

Работата в урока може да бъде организирана и осъществена по различни начини. Единият от тях е, като се следва логиката на информацията, дадена в уроч-

ната статия. В началото на урока се актуализират стари знания за същността на понятието за езикова норма. След това чрез беседа с десетокласниците се изясняват понятията *правоговорна норма* и *правоговорна грешка*. Използва се илюстративен речев материал от текста за футбола, за да се осмисли същността на новите лингвистични понятия. Урокът завършва с работа върху откриване и редактиране на правоговорни грешки, като се използва информацията от таблицата във втората част на урочната статия.

Урокът може да бъде организиран и осъществен и по дедуктивен начин. Учителят представя основните признаци на понятията *езикова норма* и *правоговорна езикова норма*, като диктува определенията на тези понятия. Чрез самостоятелна работа с упражнения от урочната статия учениците осмислят новите понятия. До края на часа десетокласниците редактират слабости, свързани с нарушаване на правоговорната норма в примери, подбрани от тях или предложени от учителя. В края на урока чрез беседа новата информация в урока се обобщава и се осмисля от позрастращите.

Отговори на упражненията

1. Темата на първия текст е „*Настъпваща пролет*“. Ключови думи и изрази в текста са *по-топли дни*, *цъфтящи треви*, *млада зеленина* и др. Текстът съдържа елементи на художествено повествование и на художествено описание.

2. Думите в текста са използвани с правилните си за българския език значения. Съчетани са според правилата на езика – *тревите цъфтяха*; *мъхнати ресници*; *зеленината на земята* и др. При представянето на пролетната картина не са допуснати стилово-езикови слабости.

3. Правило: думата *рибарят* е членувана с пълен член *-ят* в съответствие с правилото за членуване на съществителните имена от м.р. ед.ч., когато в изречението изпълняват синтактичната служба на подлог.

Правило: Двете изречения са съобщителни и затова в края им е поставен пунктуационен знак точка.

Правило: Второто изречение е сложно съчинено, като двете прости изречения са свързани със съюза *а*, пред който се поставя пунктуационен знак запетая.

4. Примери от втория текст за думи, при които има не книжовни особености: *Февруарий* вм. *февруари*; *ся пука* вм. *се пука*; *другарин* вм. *другар*; *баш* вм. *точно* и др.

5. Авторът на втория текст съзнателно използва езикови средства, които не отговарят на съвременните норми на книжовния български език. Като се говори на език, характерен за времето на Българското възраждане, се цели чрез речева характеристика да се представи по автентичен начин образът на герой от тогавашното време.

6. Развитието на правоговорната книжовна норма става под влиянието на различни културни, стопански, политически и други въздействия – роля на книжовници, писатели и публицисти, влияние на старобългарското книжовно наследство, въздействие на черковнославянски и на руски източници.

7. Книжовният изговор на неударените гласни *а*, *о* и *е* се формира под влиянието на западните български области, но тук роля играе и самата графика на буквите – шестте български гласни се отбелязват по един и същ начин без оглед на ударението и е естествен стремежът към еднакви им изговор при четене.

8. Съвременното книжовно произнасяне на старобългарския ятов гласен звук, т.нар. променливо *я*, е в съответствие с положението в североизточните и централно-източните области, но установяването на днешната правоговорно-правописна норма е следствие не само от езиковия развой, но и от културно-исторически и други фактори.

Решения на задачите за домашна работа

1. и 2. Задачите имат изследователски и аналитичен характер. Целта е да се изостри усетът на десетокласниците към допускането на правоговорни грешки в речевата среда, която ги заобикаля.

Важно е при изпълнение на упражненията учениците да откриват причините за грешките и да намират адекватни средства за редактирането им.

Отговори на тестовите задачи

1.	Б
2.	А
3.	Г
4.	Г
5.	В

ПРАВОПИСНА НОРМА

За преподаването на проблематиката по темата „Правописна норма“ от учебното съдържание в 10. клас в примерното годишно разпределение се предлагат 2 часа за нови знания и 2 часа за упражнение.

Образователни цели:

- да се овладеят знания за същността и функциите на правописната книжовна норма;
- да се развият умения за прилагане на правописната норма в писменото общуване; да се овладеят способности за откриване и редактиране на нарушения на правописните правила, т.нар. правописни грешки;
- да се дискутира върху информация, отнасяща се до начините, по които хората проявяват най-човешките си качества при взаимодействия помежду си.

Нови понятия:

правописна норма

Специфика на работата с въвеждащия текст

Текстовете, поместени в началото на урочната разработка, поставят в центъра на вниманието ни човека – с неговите достойнства и с неговите несъвършенства. За автора на текста „Човешко е да се греша“ няма безгрешни хора. Според Ал. Геров никога и нищо не е в състояние да победи човека и в това е неговата сила и достойнство. Тези разсъждения са основа за разговор между десетокласниците на тема „Човешкото у човека – сила и слабост“. Изводите от дискусиата могат да станат отправна точка при създаване на есета на подходяща тема, препоръчана от учителя или избрана от самите ученици.

План на урока за нови знания

- Дискусия върху идеи, заложи в въвеждащите текстове.
- Особености на правописната книжовна норма.
- Правописни правила и отклоненията от тях (правописни грешки).
- Практическа работа с езика – изпълнение на упражненията и решаване на тестовите задачи за откриване и редактиране на правописни грешки.

Методически указания за работа

В началото на урока се актуализират вече усвоени знания за същността на книжовните норми и за разговорната норма. Новото понятие за правописна норма се въвежда чрез беседа, в хода на която се анализират правописни особености на думи и изрази от въвеждащите в урочната статия текстове. Концептуализират се особеностите на правописната книжовна норма – осигурява единство в писмената рече-

ва практика; проявява се под формата на правописни правила. В хода на самостоятелна работа се изясняват по-важните правописни правила и възможните отклонения от тях. Урокът завършва с изясняване на типични правописни грешки, които десетокласниците често допускат в свои писмени работи по български език и литература.

Урокът за правописна норма може да бъде организиран и по дедуктивен начин. Учителят обобщава особеностите на понятието за правописна норма, чрез таблица запознава погрестващите с често срещани в писмената реч правописни грешки и с начините за тяхното редактиране и дава възможност в хода на самостоятелна работа учениците да откриват и да редактират правописни грешки в конкретни ученически текстове.

Отговори на упражненията

1. В словосъчетанието *правописна норма* думата *норма* е използвана със следното значение: „правило, изискване, ред, установени със закон или с друг държавен акт или пък признати за задължителни“.

2. В трите словосъчетания: значението на думата *норма* е като посоченото при задача 1, т.е. правило, изискване, ред. При *правописна норма* това се отнася до спазването на правописните правила на книжовния език; при *правната норма* това се отнася до спазване на законите на държавата; при *моралната норма* това се отнася до спазване на определено поведение при взаимоотношенията между хората.

3. Примери: *именно; ума; обидчиво; Бог; смъртта; в птици; сина.*

4. В текста „Човешко е да се греша“ думата *грешка* се използва със значение *житейска грешка*, а в изрази *правописна грешка* – със значение – *нарушаване на правописна книжовна норма.*

5. и 6. Задачите имат изследователски характер. Чрез изпълнението им се цели десетокласниците да откриват, анализират и редактират допуснати правописни грешки в собствени текстове, писани по литература.

7. Грешно са написани следните думи: *пулужение; корено; усмивам; минъл; изпяти; каруцарът; пъстар; стротелът.*

8. Редактирани варианти на изреченията:

Пожълтелите есенни листа тихо падаха по алеите на парка.

Само следствието на органите на реда може да покаже дали има виновни.

До края на деня има още много време и ние ще се разходим по улицата.

Неплатен данък се заплаща на касата в края на коридора.

Преди няколко дни бях за покупка в магазина, който се намира в центъра на града.

Щях да се усъмня в постъпката му, ако той не беше поднесъл извиненията си.

9. Задачата има творчески характер.

10. и 11. Редактиран вариант на текста.

В центъра на града имаше голяма сграда със скосен покрив. Пред нея, на широк паркинг, бяха спрели много хубави коли. Аз и приятелите ми наближихме и решихме да попитаме някого къде се намира пощата. Чувствах, че още първият срещнат човек ще ни упъти. Така и стана. Оказа се, че пощата се помещава на първия етаж.

Решения на задачите за домашна работа

1. и 2. Редактирани варианти на изреченията:

Часовниковата кула в центъра на града е построена още през Възраждането от най-известния строител в околността.

При разкопки в района бяха открити писмени паметници от далечни исторически времена.

В душите на главните герои избухва остър конфликт, който влияе върху развитието на действието.

Отговори на тестовите задачи

1.	Г
2.	В
3.	В
4.	А
5.	А

За преподаването на проблематиката по темата от учебното съдържание в 10. клас „Граматични норми“ в примерното годишно разпределение се предлагат 3 часа за нови знания и 2 часа за упражнение.

Образователни цели:

- да се овладеят знания за същността, видовете и функциите на граматичните норми;
- да се развият умения за съобразяване с граматичните норми в речевата практика; да се развият способности за откриване, анализиране и редактиране на граматични грешки – морфологични и синтактични;
- да се дискутира върху информация, отнасяща се до иновации в науките за човека, обществото и природата.

Нови понятия:

граматична норма

Специфика на работата с въвеждащия текст

Текстът на с. 34 в учебника запознава десетокласниците със същността на нанотехнологиите и с важните последици, които тези открития в науката имат за човека. Учениците разширяват своя познавателен хоризонт, като дискутират върху значението на нанотехнологиите за развитието на медицината, както и за приложението им в различни сфери на бита – производство на електронни устройства, автомобилостроене, хранително-вкусова промишленост и пр.

План на урока за нови знания

- Дискусия върху идеи, заложили във въвеждащия текст.
- Особенности на граматичните книжовни норми.
- Граматични правила и отклонения от тях (граматични грешки).
- Практическа работа с езика – изпълнение на упражненията и решаване на местовите задачи за откриване и редактиране на граматични грешки.

Методически указания за работа

Работата в часа може да започне с актуализация на понятието за науката *граматика*. След това вниманието на десетокласниците се насочва към въвеждащия в урочната статия текст „Нанотехнологията“ и се преминава към изследване на някои неговите граматични особености. В хода на беседа се концептуализират основни морфологични и синтактични признаци на текста. Прави се извод, че тези особености на текста са резултат от действието на специфични езикови норми – граматичните норми. Урокът завършва с практическа работа, свързана с анализ и приложение в речевата практика на някои важни граматични норми, както и с решаване на местови задачи за откриване и редактиране на граматични грешки.

Урокът може да бъде организиран и по друг начин. Дават се сведения за същностните, видовете и функционалните характеристики на граматичните норми. След това десетокласниците работят самостоятелно с таблицата на с. 36 и 37. Коментират конкретните граматични норми и възможните отклонения от тях. Анализират и редактират граматични грешки, допускани в разнообразни по стил, жанр и езикови особености текстове.

Отговори на упражненията

1. В думата *дъбове* се съчетават звуковете *д*, *ъ* и *б*, за да се образува морфемата *дъб-* (корен) и звуковете *о*, *в* и *е*, за да се образува морфемата *-ове-* (окончание).

В думата *гълъбите* се съчетават морфемите *гълъб-* (корен) с морфемата *-и* (окончание) и морфемата *-те* (определителен член).

Думите в изречението: „Гореща идушна вълна лъхаше от напечената земя“ се съчетават помежду си според нормите на граматиката: думите *гореща* и *душна* се съчетават с думата *вълна* по род и число (ж.р. ед.ч.); думата *вълна* се съчетава с думата *лъхаше* по число (ед.ч.) и т.н.

Да разгледаме изреченията от текста: (1) *Гълъбите се притаиха там, скрити между листата, отделно стърчаха само вдигнатите им глави*; (2) *Полегатите слънчеви лъчи озаряваха гърдите на тези, които бяха по върховете, и правеха гушите им да лъщят*; (3) *Те стояха там дълго време така – притихнали, неподвижни, устремени към запад, сякаш бяха учудени от сънливата тишина над полето*. Първите две изречения са свързани с помощта на показателното местоимение *тези* и притежателното местоимение *им*, които заместват думата *гълъбите* от предходното изречение. Второто и третото изречение са свързани чрез личното местоимение *те*, което замества *тези* и *им* от предходното изречение. С помощта на посочените граматични средства за връзка се постигат единство и цялостност на текста.

2. В първата група словосъчетания (*диви гълъби,душна вълна* и *слънчеви лъчи*) се проявява действието на граматичната норма, която характеризира съчетаването на тези думи по число.

Във втората група изрази (*слънчевата тишина, каменистото корито, напечената земя*) освен споменатата при първия случай норма влияние е изиграла и нормата, която изисква членуване на прилагателното име (*слънчевата, каменистото, напечената*) с членна морфема за женски и за среден род.

3. Първото изречение по цел на общуване е съобщително и затова в края му е поставена точка. Пунктуацията вътре в изречението се съобразява с неговия синтактичен строеж – сложно съставно изречение, в което има едно главно и две подчинени определителни изречения. Простите изречения в сложното съставно изречение са отделени със запетаи. В рамките на

двете подчинени изречения със запетаи са отделени едно обособено обстоятелствено пояснение за място (*до самата рекичка*) и две еднородни определения (*топли, уморени*).

4. Примери за обособени части в текста: *до самата рекичка; скрити между листата; прилични на грамадни крила* и др.

5. Примери за еднородни части в изречението: еднородни подлози (*облаците, стърнищата, кукурузи, ивица прах*); еднородни определения (*голямо и важно*).

6. Минало свършено време (*накаца*); минало несвършено време (*се издигаха*); сегашно време (*да закрилят*).

7. Съставно именно казуемо се среща в две изречения: *бяха по върховете; бяха учудени*. Образувани са от форми на спомагателния глагол *съм* – *бяха*, и именни части (*по*) *върховете* – съществително име, и *учудени* – минало страдателно причастие, което се схваща като прилагателно име.

8. и 9. Текстът е откъс от хумористичен разказ на Елин Пелин. Творбата е написана на шопски диалект, за да се придобие комичен ефект на изображението. Примери за глуми, при които има несъответствие с изискванията на книжовните граматични норми: *се не види; у благ ден; у реката; караа, щца* и др.

10. Редактирани варианти на изреченията:

По най-дългата писта се спуснаха петима скиори с много хубави скиорски екипи.

Госпожо началник, към Вас ли трябва да се обърна с моята молба за помощ?

Върху масата, между чиниите и хляба, бяха наредени няколко ножа и вилници.

Изложбата ще бъде подредена в големия салон на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Решения на задачите за домашна работа

1. Редактирани варианти на изреченията:

Написах си домашното по български език, но забравих да науча правилата.

Вие, уважаема госпожо, сте заслужили най-голямата награда.

Какво да кажа, всеки ден се моля за здраве и късмет!

2. В изреченията са допуснати две правописни и една граматична грешка.

Отговори на тестовите задачи

1.	Б
2.	В
3.	В
4.	Г
5.	Б

ПУНКТУАЦИОННА НОРМА

За преподаването на проблематиката по темата от учебното съдържание в 10. клас „Пунктуационна норма“ в примерното годишно разпределение се предлагат 3 часа за нови знания и 2 часа за упражнение.

Образователни цели:

- да се овладяват знания за същността и функциите на пунктуационната норма;
- да се развият умения за съобразяване с пунктуационната норма в писмената речева практика; да се развият способности за откриване, анализиране и редактиране на пунктуационни грешки;
- да се дискутира върху информация, отнасяща се до обекти и предмети, които са емблематични за България и които са познати като символи на нашата страна по целия свят.

Нови понятия:

пунктуационна норма

Специфика на работата с въвеждащия текст

Текстовете за българската маслодайна роза и за музея на розата в гр. Казанлък са информационни текстове, които могат да послужат за анализ на някои специфични особености на пунктуационната норма и на произтичащите от нея пунктуационни правила. Освен това те запознават десетокласниците с ролята на розовите цветове за популярността на нашата родина в чужбина. Разговорът по време на урока може да се насочи и в друга посока – учениците да споделят какви национално значими продукти или растения (освен розата) познават, предмети, които разнасят славата на България по света.

План на урока за нови знания

- Дискусия върху идеи, заложи в въвеждащия текст.
- Особенности на пунктуационната книжовна норма.
- Пунктуационни правила и отклонения от тях (пунктуационни грешки).
- Практическа работа с езика – изпълнение на упражненията и решаване на тестовите задачи за откриване и редактиране на пунктуационни грешки.

Методически указания за работа

Работата върху проблематиката в урока за „Пунктуационна норма“ може да се организира по различни начини.

Традиционен е вариантът, при който се следва логиката на информацията в урочната разработка. Според този вариант след кратък анализ на въвеждащия в урочната статия текст се правят изводи за специфичните характеристики на някои пунктуационни правила, които стоят в основата на понятието за пунктуационна книжовна норма. Урокът продължава с изясняване на конкретни пунктуационни правила и

на често допускани отклонения от тях. Работи се с таблицата на с. 42 и 43 в *Учебника*. Урокът завършва с изпълнение на упражнения за откриване, анализиране и редактиране на пунктуационни грешки в писмената речева практика.

Други варианти могат да се приложат за преподаване на учебното съдържание за пунктуационна норма, като се приложи дедуктивният подход. Учителят предлага информация за същността и функциите на пунктуационната книжовна норма, изяснява какво означава понятието за пунктуационна грешка. Специално внимание отделя на факта, че българската пунктуация е силно зависима от синтаксиса на българското изречение и овладяването на пунктуационната норма е свързано с овладяване на умения да се прави синтактичен разбор на просто и на сложно изречение. В хода на самостоятелна работа десетокласниците работят с таблицата на с. 42 и 43 и развиват уменията си да прилагат пунктуационните правила, като решават задачите от с. 44 и 45 в *Учебника*.

Отговори на упражненията

1. Точките в изреченията означават край на изреченията. Запетаите отделят прости изречения в състава на сложните изречения. Двоеточие означава, че след него следва някакво пояснение, което се отнася до гума от предходния контекст. Тиретата означават: пропусната гума; отделяне на обособени части; оформяне на пряка реч на герой. Удивителният знак означава изразяване на чувство и на заповед.

2. Пунктуационни знаци в края на изреченията: точка; удивителен знак.

Пунктуационни знаци вътре в изреченията: запетая, тире, двоеточие. Видът на изреченията по цел на изказване – съобщителни и побудителни – има пряко отношение към пунктуацията им. Налага се изводът, че българската пунктуация зависи от смисъла и от синтактичния строеж на българското изречение.

3. В текста не са използвани следните пунктуационни знаци: въпросителен знак; многоточие; точка и запетая; скоби.

4. Пример за просто изречение: *Чу се и някакъв вик*. Изречението е просто съобщително и завършва с пунктуационен знак *точка*.

Пример за сложно съчинено изречение: *Войниците бяха слезли, дългите пики бяха забучени в земята и високо стърчаха над седлата*. Първите две прости изречения в това сложно съчинено изречение са свързани безсъюзно и са отделени с пунктуационен знак *запетая*. Второто и третото изречение са свързани със съюз *и*, пред еднократната употреба на който не се поставя пунктуационен знак. Изречението е съобщително и завършва с пунктуационен знак *точка*.

Пример за сложно съставно изречение: *Черните фуражки и черните мундири показваха, че войниците са румънци.*

Пример за сложно смесено изречение: *Предпазливо, като вървеше близо до високите плетища, той стигна до най-крайната къща, прилепи се до стената и надникна.*

5. Представените в предходното упражнение примери са доказателство, че в текста е спазена книжовната пунктуационна норма.

6. Употребата на пунктуационните знаци в поетически текст, в случая откъс от поемата „Градушка“ на П. К. Яворов, освен смислово има и стилистична функция. Чрез пунктуацията се предава емоцията на лирическият герой, който е свидетел на пагубното природно явление. С помощта на пунктуационните знаци се засилва въздействието на творбата, като се създава усещане за динамика.

7. Задачата има творчески характер.

8. Редактирани варианти на изреченията.

Деца, бързо донесете учебниците и тетрадките!

Стари и млади се запътиха към голямата порта на крепостта.

Ние, разбира се, ще се справим с допуснатите слабости.

Никога не отговаряй, преди да си помислил!

Настъпни пролетната вечер, ухання и топла.

Стана светло, слънцето изгря и денят личеше, че ще е прекрасен.

Много искам да ти помогна, но не мога да си го позволя.

Ще дойда на гости, стига само да успея да си науча уроците.

Искам да се науча да пея, да свиря на китара, да танцувам модерни танци.

Решения на задачите за домашна работа

1. Задачата има творчески характер.

2. Задачата е обвързана с решението на предходната задача. Целта е да се приложат в практиката уменията на десетокласниците да анализират особености на пунктуацията в текстове, които сами създават.

Отговори на тестовите задачи

1.	Б
2.	А
3.	Г
4.	В
5.	А

ЛЕКСИКАЛНА НОРМА

За преподаването на проблематиката по темата от учебното съдържание в 10. клас „Лексикална норма“ в примерното годишно разпределение се предлагат 2 часа за нови знания и 2 часа за упражнение.

Образователни цели:

- да се овладяят знания за същността и функциите на лексикалната норма;
- да се развият умения за съобразяване с лексикалната норма в речевата практика; да се развият способности за откриване, анализиране и редактиране на лексикални грешки;
- да се дискутира върху проблеми, отнасящи се до творческото начало у човека.

Нови понятия:

лексикална норма

Специфика на работата с въвеждащия текст

Текстовете в началото на урочната статия създават възможности десетокласниците да дискутират върху проблеми за човека и за неговите възможности да бъде творец във всеки миг от живота си. Разговорът за това, че всеки според възможностите си трябва да бъде активен и да създава блага, оказва възпитателни ефекти върху личността на погростащите.

План на урока за нови знания

- Дискусия върху идеи, заложили във въвеждащия текст.
- Особености на лексикалната книжовна норма.
- Лексикални правила и отклонения от тях (лексикални грешки).
- Практическа работа с езика – изпълнение на упражненията и решаване на тестовите задачи за откриване и редактиране на лексикални грешки.

Методически указания за работа

Препоръчително е най-напред в хода на урока учениците да осмислят същността на лексикалната норма като изискване езикът да се използва така, че общуващите да употребяват думите и изразите с правилното им значение. За целта се актуализират изучени вече понятия като *речниково (лексикално) значение на думата, контекст на думата, лексикална съчетаемост на думите в текста* и др.

Централно място в урока заема работата за изясняване на основни лексикални особености на езика и на възможни грешки, които се допускат от комуникантите при непознаване на речниковото значение на думите. Въвежда се и понятието за лексикална грешка.

Урокът завършва с практически упражнения, свързани с изграждане на умения за правилна употреба на думите в контекст, правилно съчетаване на думите в речта.

Отговори на упражненията

1. Примери от текста на с. 47, които показват, че при съчетаването на думите е спазена лексикалната норма: *български възрожденски архитект; цялата хилядолетна българска история; изключително добре школуван строител; съвременната европейска архитектура* и др.

2. *емблематични* – символни, иносказателни *традиция* – наследен от миналото и поддържан обичай, начин на мислене или поведение

фрагментарно – откъслечно, разпокъсано

школуван – с усвоен опит и умения

вещина – опитност, знание, умение

съоръжение – нещо направено, построено, изработено

добродетели – положителни нравствени качества

3. Думите *школуван* и *вещина* се употребяват по-рядко в съвременния социокултурен контекст, тъй като носят отсянка на архаичност. Вместо тях често при общуване се използват техни синоними.

4. Примери за домашни думи: *строител; майстор; български* и др.

Примери за чужди думи: *гениален; архитект; уста; традиция, фрагментарно* и др.

5. Думите от предходното упражнение се подчиняват в текста на следните лексикални правила: те са използвани в съответствие с лексикалното им значение; речниковото им значение е съобразено с контекста, в който са употребени; осъществена е правилна съчетаемост с други думи от текста.

6. Редактирани варианти на изреченията.

Стефан гледаше на случилото се с недоумение.

Земята е засипана с бял пръхкав сняг.

Като малък много обичах да четя приключенски романи за американските индианци.

Често си мисля с умиление за бащината къща.

Футболист от противниковия отбор симулира нарушение.

Много служители във фирмата се надяват на благоволенieto на началника.

Днес в Народното събрание приеха пакет нови икономически закони.

С класа бяхме на екскурзия във Варна.

Мнозинството от хората в големите населени места искат промени в общинските наредби.

7. Справка за значението на изразите може да се направи във фразеологичен речник или в тълковен речник.

кучетата лаят, керванът си върви – дребните заяждания и нападки не спират развитието на нещата

разгонвам фамилията – наказвам някого тежко

меря си думите – внимавам добре какво говоря
насаждам на пачи яйца – създавам на някого големи неприятности

преливам от пусто в празно – говоря или върша без-полезни работи

сгазвам лука – върша непозволен неща

8. Задачата има творчески характер.

9. Редактиран вариант на текста.

За 1 юни, Деня на детето, в училище се организира благотворително събитие. Ще събираме дрехи и книги за деца, които са в неравностойно положение като резултат на това, че нямат свой дом и родители. Поканени са да участват ученици от всички класове. Участието в акцията не е задължително, но е желателно, защото е човечно да се помага на другите.

10.

избиват ми балансите	силно се разстройвам
кон за кокошка	неравностойна размяна
правя на салата	карам се на някого
с огън и меч	най-строго, сурово, жестоко
на юнашко доверие	на кредит
за бълхата цял юрган изгарям	дребнав съм

11. Задачата има творчески характер.

Решения на задачите за домашна работа

1. и 2. В текста от Елин Пелин съзнателно и целенасочено е допусната лексикална грешка: *възможни* вм. правилното *заможни*. Целта е да се добавят допълнителни щрихи към образа на героя, като се използва похватът *речева характеристика*.

Отговори на тестовите задачи

1.	В
2.	Г
3.	А
4.	Б
5.	Г

ОБОБЩИТЕЛНИ УПРАЖНЕНИЯ

За обобщителните упражнения към 2. раздел в примерното годишно разпределение са предвидени 2 часа.

Отговори на упражненията

1. Темата на текста е: „Мигът в човешкия живот“.
2. Авторката подчинява разсъжденията си на темата. Съобразява се с основните признаци на текста – смислово единство, свързаност на думите и изречениата според езиковите правила.

3. Примери за думи, в които откриваме разлика между правопис и правоговор: миг (*мик*), кръв (*кръф*), изплъзва (*исплъзва*), разтворили (*растворили*), сив (*сиф*) и др.

4. В думите *миг*, *кръв*, *сив* разликата между изговор и правопис се дължи на обеззвучаване на звучна съгласна в края на думата. В *изплъзва* и *разтворили* – обеззвучаване на звучна съгласна в представка, след която има беззвучна съгласна.

5. Думи, в които има разлика между броя на буквите и броя на звуковете: *я*, *нищо*, *явление*, *преливащи*, *баята*, *трептенията*, *същите*.

6. Упражнението е предвидено за работа по групи.

1. група: думи, които съдържат непроменливо *я*: *явление*, *баята*, *пепеляви* и др.

2. група: думи, които съдържат променливо *я*: *заруменели*, *рядко*, *цял* и др.

7. Примери:

1. група: *явления*, *явявам се*; *бая*, *баядисвам*; *пепеляв*, *пепелява* и др.

2. група: *заруменял*, *заруменяла*; *редки*; *цели* и др.

8. Правилно поставени ударения в подчертаните думи: *написах*, *родина*, *помислих*.

9. Редактирани варианти:

Непременно ще ти звънна, за да се уговорим за срещата преди концерта.

Лакътят все още ме боли след контузията по време на мача.

След срещата с ръководителя на клуба всички решиха да участват в изложбата.

10. Примери за нарушения на правописната норма: *интересувъм*, *някои*, *с съвремените*, *по добре*, *апарата*, *моя*, *нау-усавършенстваните*, *круп*, *похвала*, *стрема*, *пезажи*.

11. Редактиран вариант на текста:

От няколко години започнах да се интересувам от фотография. Някой ще каже, че със съвременните телефони е по-добре да се снима, но не съм съгласен. Апаратът си е друга работа. А и моят е един от най-усавършенстваните. Купиха ми го родителите, после се записах в клуб по фотография и вече мога да се похваля с първите си добри снимки. Стремях се да запечатвам красиви пейзажи и моменти от живота ми.

12. Учениците могат да посочат от текста много изрази, в чийто правопис са спазени правилата за писане на думи и за употреба на малки и на главни букви.

13. Упражнението дава възможност на гесетокласниците да си припомнят правилата за членуване на имена от м.р. ег.ч. според синтактичната им служба в изречението и на имена от ж.р. ег.ч., завършващи на *т*.

14. Изразът в съвременния български книжовен език е *двама неотлъчни другари*.

15. Запетаята отделя обособено обстоятелствено пояснение. Двоеточието е поставено след дума, означаваща обобщаване. Думата *другаря* изпълнява службата на допълнение.

16. Изречението е сложно смесено. Първото и второто просто изречение са свързани съчинително – отделени са със запетая. Третото просто изречение е подчинено обстоятелствено. Прег подчинителната съюзната дума *защото* се пише запетая. Подчиненото обстоятелствено изречение е разкъсано от подчинено определително изречение, което е въведено с подчинителната съюзна връзка *под чийто*. Запетая се пише пред предлога. След подчиненото определително изречение се поставя запетая.

17. *Знаете ли колко представители от класа ни трябва да има в Ученическия съвет?*

Приятелят ми винаги успява по свой начин да привлече вниманието на събеседниците.

Колебаех се кого от съучениците си да помоля за помощ при изготвяне на презентацията.

Вероятно туристът не познаваше добре местността около хижата и се беше изгубил.

Господин Иванов, бихте ли отговорили на нашите въпроси, ако сте подготвен по темата?

С някого трябва да се посъветвам как да постъпя в дадената ситуация.

18. Редактиран вариант на грешките:

В няколко града беше организиран спортен празник, посветен на бележитата дата.

Трима ученици от нашия клас се класираха за втория кръг на олимпиадата по история.

Не бих отказала помощ никому/на никого от съучениците си, ако ме помоли.

Осем компютъра бяха закупени за кабинета по информатика.

Материалите се използват в хранителната и в модната индустрия.

През ваканцията цялото ни семейство ще пътува до морето.

За да успеем, трябва да се подготвяме старателно по всеки учебен предмет.

19. Задачата изисква от учениците да направят анализ на правилата за прилагане на пунктуационната норма при: еднородни части в простото изречение; обособени части; съчинително и подчинително свързване между простите изречения в сложното изречение.

20. Редактиран вариант:

Дали ще ме включат в отбора, все още не знаех, но силно се надявах това да стане по-скоро.

Учениците бяха информирани кога ще се проведе дискусията по избрания от тях проблем.

Недоумявайки какво се случва, човекът гледеше изумен събралите се хора, които оживено коментираха ситуацията.

Тръгнаха бързо натат чак когато чуха неговия глас, защото очевидно той се беше заблудил в гъстата гора.

21. Редактиран вариант:

Байкушевата мура е на повече от 1300 години. Това означава, че е почти връстница на българската държава. Нарича се така по името на лесовъда Константин Байкушев, който я открива и описва през 1897 година. Освен че е най-старото иглолистно дърво в България, тя е и едно от най-старите дървета на света. Приблизителните ѝ размери са: височина 26 метра, диаметър 2,48 метра и обиколка 7,80 метра.

22. В текста има много изрази, които са употребени в съответствие с изискванията на съвременната лексикална норма и които учениците могат да посочат.

23. Упражнението е предвидено за устно изпълнение. *Вета Загора – Стара Загора; Веке – вече; учебник – учител; опорник – противник; напуснуване – напускане.*

24. Изпълнявайки упражнението, десетокласниците демонстрират знанията и уменията си при овладяване на езиковите норми на съвременния български книжовен език.

25. Лексикални грешки има в следните изречения:

При анализа на текста трябваше да посочим неговите стилни белези.

Майката отделяше много време, за да преспи своето дете.

Понякога хората предават голямо значение на незначителни неща от ежедневието си.

Вчера няколко часа бях в Сашови, за да се подготвим за класната работа.

Учените изследват химичните и физическите свойства на веществата.

Често е груб в отношенията си към хората, както казват – на мравката път прави.

Приписах домашната работа по литература от своя приятел, който учи в друго училище.

26. Редактиран вариант:

При анализа на текста трябваше да посочим неговите стилистични белези.

Майката отделяше много време, за да преспи своето дете.

*Понякога хората **придават** голямо значение на незначителни неща от ежедневието си.*

*Вчера няколко часа бях **у** Сашови, за да се подготвим за класната работа.*

*Учените изследват химичните и **физичните** свойства на веществата.*

*Често е груб в отношенията си към хората, както казват – **стъпва на гърба на хората/стъпва върху врата на хората/не цепи басма на никого/излива чашата на яростта си към хората.***

***Преписах** домашната работа по литература от своя приятел, който учи в друго училище.*

27. Учениците пишат измислени от тях изречения, в които включват неправилно употребените гumi в изреченията от упр. 25 така, че да не е допусната лексикална грешка.

Решения на задачите за домашна работа

1. При изпълнение на упражнението учениците усъвършенстват уменията си за създаване на текст, разширяват знанията си за представители на Българското възраждане.

2. Десетокласниците прилагат наученото за книжовните норми в българския език.

Отговори на тестовите задачи

Вариант 1		Вариант 2	
1.	Г	1.	Б
2.	А	2.	Г
3.	В	3.	В
4.	В	4.	А
5.	Б	5.	В
6.	В	6.	Б
7.	Г	7.	А
8.	А	8.	В

ВЪЗПРИЕМАНЕ, АНАЛИЗ И РЕДАКТИРАНЕ НА ЧУЖД И НА СОБСТВЕН ТЕКСТ (Езиков практикум)

За разработване на проблематиката по темата от учебното съдържание в 10. клас „Възприемане, анализ и редактиране на чужд и на собствен текст“ в примерното годишно разпределение се предлагат 2 часа за упражнение (езиков практикум).

Образователни цели:

- да се припомнят и систематизират знания и умения, необходими за извличане и анализ на информация от непознат текст;
- да се подобрят речевите умения за откриване, анализиране и редактиране на грешки в собствен и в чужд текст;
- да се дискутира по проблеми, свързани със социалните и с гражданските компетентности на ученика и с опазването на околната среда.

Нови понятия:

НЯМА

Специфика на работата с въвеждащия текст

Въвеждащият текст е публикация на сайта на Постоянното представителство на Европейския съюз у нас. Представя актуална информация за проблем, засягащ живота и здравето на хората не само в Европа, но и в целия свят – замърсяването на околната среда с пластмасови отпадъци.

Текстът съдържа както езикови средства, характерни за езика на медиите (особености на публицистичния стил), така и езикови средства, характерни за научния стил (термини, свързани с производството и преработката на пластмасите). Добре е учениците да прочетат предварително текста и да се запознаят с тези термини.

Въпросите към текста насочват вниманието най-вече към екологичната страна на проблема. Учениците са подтикнати да мислят както за собствената си екологична култура, така и за глобалните мерки, нужни за опазване на околната среда.

План на урока за нови знания

- Дискусия върху идеи, заложили във въвеждащия текст.
- Работа с непознат текст – алгоритъм.
- Анализ и редактиране на грешки в собствен и в чужд текст:
 - типове грешки;
 - начини за редактиране на грешки;
 - цялостно редактиране на текст.
- Езиков практикум – изпълнение на упражненията и решаване на тестовите задачи след теоретичните сведения в урочната статия.

Методически указания за работа

Темата може да се разработи по следния начин. В първия час учениците четат въвеждащия текст и из-

вличат информация от него, като следват стъпките от алгоритъма на с. 62. След това изпълняват упражнения от *Учебника*, за да затвърдят уменията си да извличат информация от непознати текстове.

Акцент във втория час е редактирането на грешки. Следвайки логиката на урочната статия, десетокласниците четат резюмето на въвеждащия текст (с. 63) и анализират вида на грешките, допуснати в него. Припомнят си начините за редактиране на текст.

В края на поредицата от часове, предвидени за овладяване на учебното съдържание по темата, учениците изпълняват тестовите задачи от *Учебника* и от *Комплекта работни листове*.

Важно е пограстващите да могат да прилагат самостоятелно уменията, върху които се поставя акцент в урочната разработка. Трансфер на знания и на умения може да се осъществи, като се решават задачите за домашна работа (учениците сами работят върху урочни статии по други предмети и редактират грешки, които са допуснали в писмените си текстове) или чрез работа с други текстове, подбрани от учителя.

Отговори на упражненията

1. Задачата изисква от учениците да формулират устно изчерпателен отговор на двата въпроса. Търси се съпоставка между текст А и текст Б. Общото между двата текста е предметът на опазване – играта. И в двата текста има елементи на описание (в текст А е налице научно описание на играта, а в текст Б се описва конкретна игра) и на разсъждение (в текст А чрез разсъждаване се извеждат признаци на играта; в текст Б чрез разсъждаване се правят заключения относно същността и целесъобразността на правилата). Различното между двата текста е, че текст А е авторски текст; налице е философско разсъждение за същността за играта и за нейната функция в живота на хората; употребени са понятия – *съзнание, наслада, свобода*. Текст Б има информативен характер – създаден е за широка аудитория, която се интересува от играта „поло“. В текст Б също са употребени понятия, които се възприемат като спортни термини: *топка, гумен чук, спринт, маневри* и др.

2. Отговор:

Според текст А играта е:	Според текст А играта НЕ е:
действие, занимание, занимание, което се извършва заради самата игра и удоволствието, което доставя; „свободно действие“.	действие, което се извършва по принуда; действие без прагматични цели; активност, заложила у човека като физическа необходимост или морално задължение.

3. *Прагматични цели* е израз, който в днешно време се използва често в различни ситуации на общуване. В текста означава, че човекът няма практическа изгода от извършването на определено действие, а цели да извлече емоционални или естетически ползи, т.е. воден е от своите ценности. *Морално задължение* е философско понятие – означава, че личността е задължена не по силата на писаните закони, а по силата на етичните, неписани закони, които регулират отношенията между хората в общността.

4. Текстът „Играта „поло“ се състои от две смислови части (микротемати), които са открити и графично: 1. Описание на играта (ключови думи: *отборен спорт, топка, гумен чук, коне, ездачи, чукас*); 2. Правила на играта (ключови думи: *безопасност, линия на топката, коне, жокеи*).

5. Задачата изисква да се извлече информация от текст Б с оглед на конкретно поставена комуникативна задача. Характеристики на играта, посочени в текст А, които могат да се използват при описанието на играта „поло“, са например: *доброволно занимание; цели „победа в състезание“*.

6. В текст А за играта се говори общо (гумата се използва като родово понятие), а в текст Б се говори за конкретна игра (гумата се използва като видово понятие).

7. Упражнението е за работа по групи. Поставена е конкретна комуникативна задача, която изисква проучване на източници на информация.

8. Задачата е за редактиране на текстове, създадени от десетокласниците. Усвояват се умения за работа в екип.

Решения на задачите за домашна работа

1. Задачата е за самостоятелна работа. Ученикът прилага наученото за възприемане и анализ на текст, за да подобри уменията си да извлече и да обработва учебна информация.

2. Изпълнявайки упражнението, десетокласниците развиват уменията си да подобряват качествата на текст, създаден от тях в часовете по литература.

Отговори на тестовите задачи

1.	А
2.	В
3.	В
4.	Г
5.	Б

ПУБЛИЧНО ИЗКАЗВАНЕ ПО ГРАЖДАНСКИ ПРОБЛЕМ

За развиване на комуникативните умения на десетокласниците *Учебната програма* предвижда 18 часа. В примерното годишно разпределение се предлагат:

- по темата „Публично изказване по граждански проблем“ – 8 учебни часа;
- по темата „Есе по граждански проблем“ – 8 учебни часа;
- обобщителни упражнения – 2 учебни часа.

Образователни цели:

- да се овладеят знания за съдържателните, жанровите и езиковите особености на публичното изказване по граждански проблем;
- да се развият умения за създаване и произнасяне на публично изказване по граждански проблем по определен повод;
- да се дискутира върху проблеми, свързани с професионалната реализация на пограстващите.

Нови понятия:

НЯМА

Специфика на работата с въвеждащите текстове

Първият текст е пример за публично изказване, създадено и произнесено от десетокласник. В текста се поставят акценти като: правото на всеки човек да работи в област, която е избрал и за която има нужните качества; дигиталното бъдеще на Европа и света; мястото на жените в света на технологиите. Тази проблеми могат да бъдат поставени като център в дискусия в часа по български език, като учениците се включват със свои изказвания.

Вторият текст е свързан тематично с първия: допълва информацията за т.нар. дигитална компетентност като една от ключовите компетентности. Десетокласниците се запознават с характеристиките на тази компетентност (знания, умения, нагласи) и се самооценяват.

Въпросите за дискусия обхващат и двата текста. Последният въпрос („Какво означава отговорното използване на интерактивните медии?“) предлага възможност за организиране на самостоятелна дискусия в някой от часовете за упражнение по темата.

План на урока за нови знания

- Дискусия върху идеи, заложили във въвеждащите текстове.
- Публичното изказване по граждански проблем като вид аргументативен текст.
- Съдържателни, функционални и жанрови особености на публичното изказване по граждански проблем.
- Етапи при създаване на публично изказване по граждански проблем.
- Практическа работа с езика – изпълнение на упражненията и решаване на местовите задачи след теоретичните сведения в урочната статия.

Методически указания за работа

В началото на работата по проблема учениците си припомнят особеностите на публичното изказване – неговите съдържателни, функционални, жанрови и езикови особености. За тази цел служи въвеждащият текст. Правят се изводи за спецификата на публичното изказване като текст с аргументативна структура. Припомня се, че публичното изказване по определен проблем е вид устен текст, от което произтичат специфични изисквания към начина на произнасяне на изказването пред аудитория. Друг важен момент в тази част на урока е да се изтъкнат характеристиките на понятието *граждански проблем* (в съпоставка с изученото вече понятие *житейски проблем*). Целесъобразно е да се осъществи беседа между преподавателя и учениците.

Часовете за упражнение протичат като самостоятелна работа на учениците по създаване на собствено публично изказване. Отделни съдържателни акценти може да са например: социални параметри на ситуациите, при които се произнася този вид изказване; теми и проблеми, подходящи за създаване на публично изказване по граждански проблем; езикови средства, предпочитани в публичното изказване по граждански проблем; комуникация с аудиторията при произнасяне на изказването, правоговорни изисквания при произнасяне на изказването и др. Уместно е при възможност да се приложат интерактивни методи (симулация, ролева игра, драматизация и др.); да се използват ИКТ за онагледяване на ситуации с произнасяне на публични изказвания.

При необходимост учениците изпълняват и упражненията от *Комплекта работни листове*. Проверят знанията и уменията си по темата с помощта на предложените текстове.

Отговори на упражненията

1. Например: *граждански брак* (административен брак, за разлика от църковния брак); *гражданско положение* (омъжен/неомъжен); *гражданска организация* (организация на граждани с определена цел); *граждански права* (правата ни като граждани), *граждански договор* (вид договор) и др.

2. Синоним на *граждански* е думата *цивилен*; в израза *граждански брак* думата *граждански* е антоним на *църковен*; синоними на думата *обществен*: *социален, колективен, публичен* и др. антоними: *личен, частен*.

3. Задачата дава възможност на учениците да упражнят различни начини за създаване на уводната част на публичното изказване. Съпоставят трите предложени варианта по една и съща тема.

4. Предложената тема е пример за граждански проблем с голямо обществено значение. Непряко проблемът е свързан с отговорността на младите хора като участници в движението по улиците. Често в медиите се повдигат дискусии около въпроса за възрастта, на която човек може да изкара шофьорски курс, да вземе книжка и да шофира. Учениците могат да проучат различни модели в страни от целия свят (кога и как младите хора стават шофьори). Задачата може да се изпълни като дискусия или като работа по групи (всяка група защитава една от двете позиции – за/против, и дава свои аргументи).

5. Чрез задачата учениците овладяват модели за създаване на теза по проблем.

6. Текстът отговаря напълно на поставения проблем, който се съдържа в заглавието: „Поколение с етикет“. В увода на изказването ученикът запознава аудиторията с проблема: за какъв точно етикет става дума. Убедително показва, че става въпрос за сериозен обществен проблем, засягащ хората на определена възраст. Изгражда теза и антитеза, като се основава именно на фактите: „У нас близо 1 милион граждани нито работят, нито учат...“/ „В същото време, всяка година около 40 хил. млади хора напускат България...“. Авторът на изказването подкрепя тезата си с убедителни доказателства; служи си както с точни факти, така и с емоционална аргументация, почерпана от личен опит (*Защо да уча? Защо да работя?; По-възрастните ни обвиняват, че по цял ден висим по заведенията...*). Изводът обобщава разсъжденията. Употребени са подходящи формули за речев етикет.

7. Текстът се състои от увод, теза/антитеза, аргументация, извод. Като връзка между отделните части ученикът използва реторичен въпрос: „*Какво ни казват тези цифри?*“; израз за допълване на мисъл: „*И още нещо*“, и др.

8. Такива средства са както изнесените факти (цифрите убедително доказват мащаба на проблема), така и езиковите средства, с които умело си служи авторът: поредица от въпроси, реторични повторения (*Може би*), изрази с разговорен характер (*„висим“*).

9. Чрез смислите, изразени в текста на ученическото изказване, се провокира дискусия, актуална за възрастта на десетокласниците.

Решения на задачите за домашна работа

1. В задачата се описва конкретно събитие, за което е предназначено публичното изказване. Ученикът трябва да се съобрази с комуникативните параметри и да адаптира езиковите особености (формулите за речев етикет) в зависимост от аудиторията, пред която произнася изказването.

2. Задачата е изследователска. Учениците могат да изготвят презентация с най-често срещаните пози на оратори и да коментират елементи от „езика на мялото“.

Отговори на тестовите задачи

1.	Б
2.	В
3.	Г
4.	Б
5.	А

ЕСЕ ПО ГРАЖДАНСКИ ПРОБЛЕМ

За развиване на комуникативните умения на десетокласниците *Учебната програма* предвижда 8 часа по темата: „Есе по граждански проблем“.

Образователни цели:

- да се осмисли същността на есето по граждански проблем;
- да се овладяят знания за особеностите на есето по граждански проблем – съдържателни, жанрови и езикови;
- да се развият умения за създаване на есе по граждански проблем;
- да се изгражда у учениците отношение към проблеми, свързани с постъпките на човека в обществото.

Нови понятия:

НЯМА

Специфика на работата с въвеждащите текстове

Темата има връзка с урочната разработка „*Публично изказване по граждански проблем*“. Учениците вече са запознати със същността на понятието *граждански проблем*. Чрез работата с първия текст, чийто стил е научен, десетокласниците се запознават с *толерантността* като морална категория и с проявите на толерантност в обществото. Осъзнават необходимостта да бъдат зачитани различията между хората – социални, културни, полови или религиозни. Вторият текст тематично е свързан с първия. Той е ученическо съчинение на тема: „*Защо трябва да бъдем толерантни към другите?*“, и разкрива личната позиция на пишещия по проблема. Съчинението е есе, чиито структурни особености десетокласниците вече познават.

Въпросите за дискусия са свързани с двата текста и насочват учениците към разбиране и тълкуване на толерантността като основа за добри човешки взаимоотношения в обществото. Мисълта на Колю Фичето в заключителната част на есето може да послужи за дискусия в час, предвиден за упражнение по темата за създаване на есе по граждански проблем.

План на урока за нови знания

- Дискусия върху двата изходни текста.
- Есето по граждански проблем като вид аргументативен текст.
- Съдържателни, функционални и жанрови особености на есето по граждански проблем.
- Етапи при създаване на есе по граждански проблем.
- Практическа работа по темата – изпълнение на упражненията, решаване на тестовите задачи.

Методически указания за работа

Работата по разработване на темата може да започне с актуализиране на знанията и уменията за есето като вид аргументативен текст. Вниманието се насочва към втория въвеждащ текст от урочната статия. Анализират се съдържателните, структурните и езиковите особености на есето. Учениците разграничават и посочват в текста тезата, аргументите, извода. Припомня се, че есето е вид писмен текст и трябва да се спазват нормите на книжовния език. Чрез беседа се посочват примери за граждански проблеми в обществото.

Урочната статия предлага алгоритъм за създаване на есе по граждански проблем (с. 74). Чрез проследяване на етапите за писане на есе десетокласниците се насочват от учителя към структурните части на текста и към съдържателните особености на всяка част. Посочват се смисловите и логическите връзки в текста.

В часовете за упражнение се изпълняват задачите след урочната статия. Чрез самостоятелна работа учениците анализират чужди текстове, редактират грешки в тях, създават собствено есе по граждански проблем. Изхождайки от собствения си житейски опит, предлагат теми, подходящи за писане на есе. Използването на интерактивни методи подпомага работата в часовете. За усъвършенстване на знанията и уменията на учениците спомагат и упражненията, включени в *Компекта работни листове*.

Отговори на упражненията

1. агресивен – *който се отнася до агресия; Враждебен, нападателен*

насилие – *прилагане на физическа сила върху някого; беззаконие, унищожаваша сила*

2. агресивен – *нападателен, завоевателен, поробителски, налитач, настъпателен, жесток, свиреп, грубиянски* и др.

насилие – *сила, натиск, тласък, принуда, принуждение, беззаконие, тормоз* и др.

3. Десетокласниците формулират теза по поставената в упражнението тема: „*Прояви на агресивно поведение и насилие в обществото*“, като използват синонимите на думите *агресивен* и *насилие*, записани в упр. 2.

4. Упражнението е свързано с усъвършенстване на уменията за създаване на есе по граждански проблем и за анализиране на неговите композиционни части.

5. В устна форма обучаващите се изразяват лична позиция за прояви на агресия и насилие, които са наблюдавали на обществени места. Усъвършенстват уменията си за създаване на текст и за спазване на правотоговорната норма.

6. Текстът е есе по граждански проблем, защото ученичката разсъждава върху значим за обществото проблем – правата на човека като гражданин. Формулира теза и я защитава с подходящи аргументи. Подкрепя разсъжденията си с наблюдения от живота, с лични преживявания.

7. Десетокласничката изразява собствена позиция относно правата на човека в държавата. Определя, че за нея на тази възраст свободата се свързва с осигуряване на условия за живот като свободни хора, имащи възможността да се развиват според интересите и стремежите си. Привежда аргументи от собствения си житейски опит, цитира мисъл на Карло Голдони. В първия абзац на есето поставя проблема и насочва вниманието на читателя към него. Във втория абзац формулира тезата си. В следващите два абзаца записва аргументите към тезата, посочва примери, цитира. В извода обобщава разсъжденията си.

8. Примери, чрез които са изградени смисловите връзки между композиционните части на текста: *аз мисля, разбира се, мнението си ще подкрепя* и др.

9. Чрез изпълнение на упражнението учениците изграждат собствена теза по проблема от есето на Мария Георгиева. Обосновавайки разсъжденията си, учениците могат да привеждат примери от лични наблюдения и преживявания в различни житейски ситуации.

10. Текстът е откъс от ученическо есе, затова в него не може да се открият всички структурни части на есето като аргументативен текст. Проблемът, по който пише ученикът, е актуален за обществото, защото често се наблюдават прояви на футболно хулиганство. Темата е подходяща за писане на есе по граждански проблем. Допуснати са езикови грешки.

11. Редактиран вариант на откъса от ученическото есе:

Знаем, че спортът е полезен за нашето здраве. Спортувайки, израстваме по-силни, а и си изграждаме правилно отношение към собственото тяло и здраве. Обичам спорта, тренирам баскетбол и се научавам на самодисциплина.

Важен е въпросът за дисциплината като цяло и за преминаването на някои граници в поведението на фенове. Обичам да ходя на мач особено когато играе любимият ми отбор. Удоволствието от играта на терена често се губи от неподчинение на някои запаленковци и от действията им. На какво ли не ставаме свидетели – сбивания, сблъсъци, дори се стига до вандализъм.

Решения на задачите за домашна работа

1. Задачата има творчески характер и е свързана с усъвършенстване на уменията за писане на есе по граждански проблем.

2. Задачата е обвързана с предходната задача. Целта е да се приложат в практиката уменията на десетокласниците да анализират особености на есето по граждански проблем, като поставят акцент върху използваните аргументи в съчиненията си.

Отговори на тестовите задачи

1.	Г
2.	Б
3.	А
4.	Г
5.	В

ОБОБЩИТЕЛНИ УПРАЖНЕНИЯ

За обобщителните упражнения към 3. раздел в при- мерното годишно разпределение са предвидени 2 часа.

Отговори на упражненията

1. Текстът принадлежи към научния функционален стил. Представя достоверни и непротиворечиви све- дения за водата. Засилена е употребата на термини. Изреченията по цел на общуване са съобщителни. Ос- новната цел на текста е да информира. Предназначен е за официално общуване. Текстът е създаден в писме- на форма.

2.

Водата не се различава по своя произход.	
Водата заема около 71% от повърхността на Земята.	✓
46% от всичката вода се намират в Атлантическия океан, в Северния ледовит океан – 23.9%, а в Тихия – 3.7%.	
Учените предвиждат, че до 2052 г. водната криза ще се задълбочи.	
Вземат се мерки за опазване на чистотата на во- дата чрез създаване на закони и налагане на санкции при тяхното неспазване.	✓

3. Смесовото единство на текста се осъщест- вява чрез съотнасяне на информацията към темата, свързана с ролята на водата за живота на планета- та ни и с опасностите от замърсяването ѝ. Текстът е изграден от следните смислови цялости: произход и особености на водата; „водна криза“ в резултат на замърсяване на водата; причини за замърсяването на водата и мерки за опазване на нейната чистота. Смесовите цялости определят и подтемите в те- кста. Ключови думи за отделните подтеми: *водата, химично съединение, агрегатни състояния, океаните и моретата, кръговрат* и др. (първа смислова цялост); *световна икономика, промишленост, електрическа енер- гия, замърсяват, „водна криза“, заболявания* и др. (вто- ра смислова цялост); *мерки, опазване, замърсяване, пре- парати, нефт, водни ресурси* и др. (трета смислова цялост).

4. Упражнението е свързано с определяне на речни- ковото значение на термини, употребени в текста. При необходимост десетокласниците използват тъл- ковен речник или речник на чуждите думи.

5. 1. група: Връзката между първото и второто изречение от първия абзац е осъществена чрез лично местоимение – *тя*.

2. група: Връзката между второто и третото изре- чение на третия абзац е осъществена чрез лексикално повторение – *водите*.

6. Примери от резюмето за:

– правописни грешки: *саединение, се използва, санк- ций, отпадаци, на животът* и др.;

– граматични грешки: *много нефтени продукта, течно, твърдо и газообразно състояния*;

– пунктуационни грешки: *съединение което; В море- тата изхвърлящи; ние хората* и др.;

– лексикални грешки: *удачно, повторения на думи – водата*.

7. Ученикът предава съдържанието на текста, като се съобразява с изискванията за писане на текст резюме, но допуснатите грешки показват, че не вла- дее добре нормите на съвременния български книжо- вен език.

8. Редактиран вариант на резюмето:

Водата е важна за всички на планетата. Тя е химично съединение, което съществува в течно, твърдо и газо- образно състояние и е с различен произход. Почти три четвърти от повърхността на планетата са заети от нея.

*Водата се използва във всички области на живота. Ние много я **замърсяваме** и пилеем безразборно. Замър- сява се от промишлеността и земеделието, от кораби в морето, изхвърлящи много нефтени продукти. Има за- кони за опазването на водата, налагат се санкции, ако хората не ги спазват. Изграждат се пречиствателни станции, но това не е достатъчно. Трябва и ние, хора- та, да опазваме водата – да я ползваме пестеливо и да не замърсяваме околната среда с вредни отпадъци.*

9. Темата на текста е: *„Участие в неправителстве- ни организации, помагачи на хора в нужда“*.

10. Текстът е публично изказване по граждански про- блем, защото е аргументативен текст, представящ проблеми, свързани с гражданското общество и със за- дълженията на човека като част от това общество.

11.1. група: *Здравейте; Уважаеми гости, благодаря за предоставената ми възможност да се изкажа...; Бла- годаря за вниманието!* и др.

2. група: *Да, наистина...; Ще завърши с думите на...* и др.

3. група: *Някой може би ще каже...; Съгласна съм; Защо се записах като доброволец в Младежката организация на Българския червен кръст?* и др.

12. Текстът е оформен в няколко абзаца, в които са записани отделните части на публичното изказва- не – увод, теза, доказателства, извод. Формулите за речев етикет за установяване и преустановяване на контакт с аудиторията са записани на нов рег.

13. Учениците предлагат какви извънезикови изразни средства ще използват при произнасяне на изказването – мимики, жестове, поза.

14. Упражнението има творчески характер и предоставя възможност на десетокласниците да формулират собствена теза по проблема, поставен в изказването на ученичката Ани Стоянова.

15. На учениците е предложен текст публично изказване по граждански проблем. Те трябва да определят степента на неговата значимост за цялото общество и да обосновават отговорите си.

16. Тема: „Намаляване на противообществените прояви на децата и юношите“. В клас се организира обсъждане на предложени заглавия и се посочват най-подходящите.

17. Упражнението дава възможност десетокласниците да изразят своята позиция за преодоляване на конфликти със съученици и с непознати хора, като използват своя социален опит.

Решения на задачите за домашна работа

1. Изпълнявайки упражнението, учениците показват своята загриженост за опазване на природата и прилагат уменията си за създаване на текст есе по граждански проблем.

2. Обучаващите се анализират смисловите и композиционните части на съчиненията си. При необходимост редактират текста.

Отговори на тестовите задачи

Вариант 1		Вариант 2	
1.	В	1.	Г
2.	Б	2.	В
3.	Б	3.	Г
4.	А	4.	В
5.	Б	5.	Г
6.	В	6.	А
7.	Г	7.	А
8.	Б	8.	Б

УПРАЖНЕНИЯ ЗА ГОДИШЕН ПРЕГОВОР

За годишен преговор са предвидени 2 учебни часа според примерното годишно разпределение. След годишния преговор се предлагат два варианта на тест за определяне на изходното равнище (1 учебен час).

Отговори на упражненията

1. Темата на текста е: „Езикът и езиковата способност“. Ключови думи: *език, умение, способност, инстинкт*.

2. Текстът притежава особености на научния стил. Привеждат се факти от областта на лингвистиката, когнитивната наука, психологията. Термини са например: *способност, мозък, логика, (ментален) орган, невронна система*.

3. Възможен отговор: Според автора езикът не е културен конструкт (нещо, което научаваме), а е част от биологическата конструкция на нашия мозък, вроден инстинкт.

4. Аргументи: геца на научават език несъзнателно, спонтанно, без усилие или формално обучение. Употребяваме езика, без да осъзнаваме скритата в него логика. Въпреки че когнитивистите описват езика като психологическа способност, авторът привежда аргумент в полза на понятието за инстинкт (т.е. човекът знае как да говори по силата на този езиков инстинкт).

5. Сравнението изяснява именно защо авторът предпочита да употребява думата „инстинкт“: сравнява говоренето с плетенето на паяжини от паяк. Така както паякът не е учил инженерни науки, така и човек говори, без да притежава знанието как да прави това.

6. Задачата изисква ученикът сам да измисли сравнение между езиковия инстинкт и умение, взето например от света на животните и техните инстинкти. Например: *Тя (думата „инстинкт“) изразява идеята, че човек в общи линии знае как да говори също както птицата знае как да лети*.

7. *Конструкт* – психологическо понятие; идеален образ на обект, в съзнанието на човек; *ментален* – душевен, психичен; *невронна (мрежа)* – биологическо понятие; мрежа от неврони (неврон – електрически възбудима клетка, основна структурна единица на нервната система). Задачата е с повишена трудност.

8. *Език* – необикновена част от биологическата конструкция на нашия мозък; сложно, специализирано умение; психологическа способност; ментален орган; невронна система; изчислителен модул; инстинкт.

9. Задачата е с изследователски характер. Обогаत्या се общата култура на десетокласниците. Лингвистите са специалисти в областта на лингвистиката – науката, която изучава езика; когнитивистите са специалисти в областта на когнитивната наука, която се занимава с процесите на ученето и интелигентността.

10. Изречението е просто, сказуемото е *имаха*. Запетаята отделя еднородни части (запетая е поставена правилно пред съюзната дума *както*).

11. Запетаите са поставени правилно. Изречението е сложно съставно; състои се от главно (*Паяците плетат мрежи*) и четири сподчинени изречения: (*защото имат мозък на паяци; който им дава подтика; да плетат; как да го правят...*). Пред *защото* и пред *който* се пише запетая; пред съюза *да* и пред въпросителната дума *как* не се пише запетая. Добре е десетокласниците да направят схема на изречението, за да онагледят връзките между отделните изречения.

12. Спазено е правилото за писане на двойно *-н*. Проверка: *необикновен* – необикновена; *спонтанн* – спонтанно; *несъмнен* – несъмнено (изключение, справка в правописен речник); *невронен* – невронна.

13. Думи от чужд произход са например: *лингвистичен; конструкт, конструкция, когнитивисти, инстинкт*. Проверка за правописа на тези думи може да се направи в речник на чуждите думи в българския език.

14. Правоговорна грешка може да се допусне например при изговора на някои глаголи: *плетат (плетат* *вм. плетът); в думата инженерните (инженерните* *вм. инженерните)*.

15. *Или синът ми, или дъщеря ми ще дойдат да ви помогнат с багажа.* – нарушени са граматичните норми, правилно: *Или синът ми, или дъщеря ми ще дойде да ви помогне с багажа*.

Откриват нов, много атрактивен и привлекателен детски център. – нарушена е лексикалната норма, правилно: *Откриват нов, много привлекателен детски център*.

Виждате ли, колко много сняг е навалял през нощта! – нарушена е пунктуационната норма, правилно – *Виждате ли колко много сняг е навалял през нощта!*

Баща ми се занимава с птицевъдство. – нарушена е правописната норма, правилно: *Баща ми се занимава с птицевъдство*.

16. Редактиран вариант:

Накарай мързеливия на работа, та да те научи на ум.

Апетитът идва с яденето.

В него е и хлябът, и ножът.

Вълкът козината си мени, ала нрава – никога.

Когато ти е слаб умът, да ти е як гърбът.

17. Изразите са пословици и поговорки. Познати са на десетокласниците, които няма да се затруднят да разтълкуват посланието им. По някой от изразите може да се проведе дискусия.

18. Отговор:

Книгите на този автор са изчерпани, но някои от тях все още могат да бъдат открити в библиотеката.

Директорът представи новия учител, когото никога не бяхме виждали.

Моля, помогнете на това момченце. То май не знае къде са родителите му.

Това са гърветата от вековната гора, чиито кло-ни приютяват редица животни.

19. Отговор:

Как изразяваме емоциите си? На този въпрос отговаря психологът Пол Екман (1934), създател на теорията за шестте основни (базисни) човешки емоции. Като проучва невербалното поведение и лицевите изражения, ученият открива, че всяко човешко лице е в състояние да изрази шест основни емоционални състояния: гняв, отвращение, страх, щастие, тъга, изненада. Благодарение на работата си върху емоциите и тяхното лицево изразяване Екман разгадава начините, по които човек може да прикрие своите емоции. По този начин Екман става специалист по разпознаване на измамата.

Напоследък обаче тезата на Пол Екман е оспорвана: учени твърдят, че основните емоционални състояния са четири, а не шест. Гневът например има много сходни външни признаци с отвращението, а страхът – с удивлението.

20. Редактиран вариант: *От десетилетия наред пред учените стои един все още неразрешен проблем: защо пчелите умират. Изследователи се мъчат да открият мотива за т.нар. синдром на празния кошер. Това е синдром, при който цял кошер с пчели умира изведнаж и сякаш без причина.*

Учените подозират за това както паразити, които пренасят болести и зарази, така и неправилното хранене на пчелите. Второто изглежда най-правдоподобно: учените казват, че са идентифицирали своеобразна „вещерска отвара“, заразена с пестициди и фунгициди, която пчелите събират, за да хранят кошерите си.

21. Теза №3 отговаря в най-голяма степен на проблема: ученикът отговаря конкретно на въпроса: *„Какви мерки бих предложил, за да се предотврати замърсяването в моя квартал?“*.

22. Задачата е за създаване на есе по граждански проблем. Учениците могат да си послужат и с някоя от идеите, които техните връстници са споделили в тезите си по проблема, вж. упр. 21.

23. Задачата е за редактиране на текст. Създава добри възможности за коопериране между учениците.

24. Текстът притежава особености на административно-деловия стил. Използват се езикови средства (клишета) например: *кодекс, запрещение, сребрена линия, права линия* и др. Графичното оформяне е стандартизирано.

25. Чрез задачата се повишава гражданската и в частност – правната култура на десетокласниците, които четат и тълкуват твърдения в текст документ (Семеен кодекс). Отговор:

Религиозният и гражданският брак нямат еднаква правна стойност. – вярно; според текста религиозният ритуал няма правна стойност;

По силата на Семейния кодекс само пълнолетни лица могат да сключват брак. – невярно; по изключение брак може да сключат лица, навършили 16 години (чл. 6, ал. 2);

Само психически здрави хора могат да встъпват в брак. – вярно, освен ако другият съпруг не знае за тези болести.

Втори братовчеди могат да встъпват в брак. – невярно. Според текста брак не могат да сключат роднини по сребрена линия до четвърта степен.

26. Учениците затвърждават уменията си да създават публично изказване по граждански проблем. За целта могат да използват и данни от откъса от Семейния кодекс.

ИЗХОДНО РАВНИЩЕ (ключ с верните отговори)

Двата варианта на тест за изходно равнище съдържат 12 задачи, от които 11 задачи са с избираем отговор, а задача № 12 е за редактиране на текст. Задачи № 1 – 11 носят по 1 точка. Задача № 12 носи 10 точки (по една точка за всяка правилно редактирана грешка). Общият брой точки е 21.

Примерна скала за оценяване:

- 0 – 9 т. Слаб 2
- 10 – 12 т. Среден 3
- 13 – 15 т. Добър 4
- 16 – 18 т. Мн. добър 5
- 19 – 21 т. Отличен 6

Вариант 1

Задача №	Верен отговор	Брой точки
1.	Г	1 т.
2.	Б	1 т.
3.	В	1 т.
4.	А	1 т.
5.	В	1 т.
6.	А	1 т.
7.	А	1 т.
8.	В	1 т.
9.	А	1 т.
10.	В	1 т.
11.	В	1 т.
12.	<p>Редактиран вариант: <i>Аз съм вече <u>шестнайсетгодишен</u>, но все още съм непълнолетен гражданин, дори дете по силата на Закона за закрила на детето. В този закон пише, че ако някой наруши правата ми, аз ще знам към <u>кого</u> да се обърна, за да получа закрила.</i></p> <p><i>Има един много <u>съществен</u> момент в текста на закона, който ми направи впечатление. Там пише, че тези, които взимат решения вместо мен, защото още съм непълнолетен, трябва да се ръководят от моите интереси, а не от <u>своите</u> собствени. Това ме кара да се замисля кои са моите интереси на тази възраст.</i></p>	<p>Общо: 10 точки (по 1 т. за всяка редактирана грешка)</p>

Вариант 2

Задача №	Верен отговор	Брой точки
1.	В	1 т.
2.	А	1 т.
3.	В	1 т.
4.	Г	2 т.
5.	Б	1 т.
6.	Б	1 т.
7.	А	1 т.
8.	Б	1 т.
9.	Г	1 т.
10.	В	1 т.
11.	Б	1 т.
12.	<p>Редактиран вариант: <i>Това, че познавам <u>символите</u> на държавата ни – знаме, химн, герб, <u>правили</u> ме граждански компетентен човек? Познавам ли <u>достатъчно</u> добре законите, които ме защитават, или институциите, към които да се обърна <u>в случай</u> на агресия срещу мен <u>например</u>? Да си граждански компетентен човек според мен означава да правиш така, че действията ти да не са <u>егоистични</u>, а най-вече <u>в полза</u> на обществото.</i></p>	<p>Общо: 10 точки (по 1 т. за всяка редактирана грешка)</p>

Библиография

Бояджиев, Т., Ив. Куцаров, Й. Пенчев. Съвременен български език. Фонетика, лексикология, словообразуване, морфология, синтаксис. София, ИК „Петър Берон“, 1999.

Виденов, М. Увод в социолингвистиката. София, Делфи, 2000.

Георгиева, М., Ив. Савова. Писмените ученически текстове. Втора част: съчинения. София, ИК „Кръгзор“, 2003.

Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология. София, Издателство на БАН, 1983.

Граматика на съвременния български книжовен език. Том 3. Синтаксис. София, Издателство на БАН, 1994.

Димчев, К. Основи на методиката на обучението по български език. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010.

Добрева, Е., Ив. Савова. Текстолингвистика. Шумен, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2000.

Закон за предучилищното и училищното образование. – ДВ, бр. 79/13.10.2015.

Личева, А., Г. Дачева. Кратък речник на литературните и лингвистичните термини. София, Колибри, 2012.

Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008.

Официален правописен речник на българския език. София, Просвета, 2012.

Пагешка, М. Наративът в образователния процес по български език. София, Булвест 2000, 2014.

Пашов, П. Българска граматика. Пловдив, ИК „Хермес“, 2015.

Пернишка, Ем. Синонимен речник на българския език. Пловдив, ИК „Хермес“, 2003.

Петров, А. Дискурсният анализ в обучението по български език 5. – 8. клас. София, Булвест 2000, 2000.

Петров, А. Овладяване на дискурсни техники чрез обучението по български език. София, Булвест 2000, 2002.

Петров, А. Проблеми на комуникативно ориентираното обучение по български език. София, Булвест 2000, 2012.

Петрова, С. Училище за утрешния ген. Резултати от участието на България в Програмата за международно оценяване на учениците PISA 2009. София, 2010.

М. А. К. Halliday, R. Hasan. Language, Context, Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective. Oxford Univ. Press, 1985.

КНИГА ЗА УЧИТЕЛЯ
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
за 10. клас

Автори

проф. г-р Ангел Петров
г-р Мая Падешка
Мариана Балинова

Редактор

Олга Попова

Графичен дизайн

Ивац Христов

Коректор

Мила Томанова

Българска. Първо издание, 2019
Формат 60x90/8. Печатни коли 6,25
ISBN 978-954-18-1421-5E

Издател

„КЛЕТ БЪЛГАРИЯ“ ООД
София 1574, ул. „Никола Тесла“ № 5, BSR 2, етаж 4
мел.: 02 8061 300, e-mail: administration@bulvest2000.com
www.bulvest.com

ISBN 978-954-18-1421-5

9 789541 814215